

UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA

ESCOLA POLITECNICA SUPERIOR DE GANDIA

Grado en Gestión Turística

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

ESCOLA POLITÈCNICA
SUPERIOR DE GANDIA

“Disseny d'una Ruta Literària d'Esriptores a la Safor”

TRABAJO FINAL DE GRADO

Autor/a:
Pla Cerdá, Raquel

Tutor/a:
Miret Pastor, Lluís

GANDIA, 2018

Agraïments

En primer lloc, m'agradaria donar les gràcies als meus pares per la seua preocupació i suport incondicional.

Acadèmicament els meus agraïments són per al meu tutor Lluís Miret, per la seua col·laboració, ajuda i paciència.

Agraïsc també la cooperació de les escriptores Rosa Sabater, Isabel Canet, Christelle Enguix, Encarna Sant-Celoni, Teresa Pasqual, Àngels Gregori, Joaquina Barba i Lourdes Boïgues, per tota la documentació i opinió brindada, la qual és molt important per a mi.

No podria deixar-me a Jordi Puig i Rebeca Pascual per regalar-me el seu temps i ajudar-me a aclarir les idees i donar-li forma a aquest treball.

Índex

1. Introducció.....	6
2. Metodologia y objectius.....	6
3. Gandia com a destinació turística	7
3.1 Ubicació i Geografia	7
3.2 Història i turisme a Gandia	9
3.3 Principals segments turístics.....	10
a)Turisme de sol i platja	10
b)Turisme cultural.....	12
c)Turisme gastronòmic	12
d)Turisme de natura i turisme esportiu	13
3.4 Anàlisi de l'oferta turística.....	14
3.4.1 Establiments turístics per al hostalatge:	14
3.4.2 inventari de recursos turístics	16
3.5 Anàlisi de la demanda turística.....	22
3.6 Anàlisi DAFO de Gandia.....	23
3.7 Comunicació i promoció.....	25
4. Les rutes culturals com a dinamitzadores del turisme	26
5. Turisme literari.....	31
5.1 Turisme literari dins el turisme cultural	31
5.2 Literatura, geografia i turisme	32
5.3 El turisme literari. Exemples pràctics.....	34
5.3.1 Exemples a l'estranger	34
5.3.2 Exemples a Espanya	35
5.4 El turista literari.....	37
5.4.1 Perfil i motivacions de la turista literària.....	38
6.Creació d'un producte de turisme literari per a Gandia.....	38
6.1Història de la literatura a la Safor.....	38
6.2 Gandia, ciutat literària	43
7.Disseny d'una ruta literària	44
7.1 Autores actuals de la Safor	44
7.2 Ruta Literària d'Esriptores a la Safor.....	50
8.Comercialització de la ruta	55

a) Model de producte	55
b) Proposta econòmica.....	56
9.Conclusions.....	58
10.Bibliografia	59

ANNEXOS:

Annex I: Enquesta subjectiva a les escriptores

Índex de taules

Taula 1: Classificació d'hotels	14
Taula 2: Nombre d'apartaments i places	15
Taula 4: Nombre d'hostals i places	15
Taula 5: Estructuració de l'oferta turística	16
Taula 7: Concentració d'escriptors valencians a la Safor	43
Taula 8: Costos Nets	57
Taula 9: PVP i PVP/pax	58

Índex d'il·lustracions

Il·lustració 1: Ubicació Gandia	8
Il·lustració 2: Turistes a Gandia	10
Il·lustració 3: Passeig marítim	11
Il·lustració 4: Palau Ducal	12
Il·lustració 5: Fideuà	13
Il·lustració 6: El Mondúver	13
Il·lustració 7: Esports nàutics	14
Il·lustració 8: Palau Ducal	16
Il·lustració 9: Col·legiata de Gandia	17
Il·lustració 10: Museu Arqueològic	18
Il·lustració 11: Antiga Universitat	18
Il·lustració 12: Museu Faller	19
Il·lustració 13: Aula Natura	19
Il·lustració 14: Platja Nord	20
Il·lustració 15: Platja de l'Ahuir	20
Il·lustració 16: Platja Venècia	21
Il·lustració 17: Platja Rafalcaid	21
Il·lustració 18: Falles	22
Il·lustració 19: Logotip Gandia	25
Il·lustració 20: Tourist Info	26
Il·lustració 21: Ruta dels Clàssics	29
Il·lustració 22: Ruta dels Borja	29
Il·lustració 23: Ruta dels Monestirs	31
Il·lustració 24: Ruta del Quixot	37
Il·lustració 25: Àngels Moreno	44
Il·lustració 26: Vicenta Llorca	45
Il·lustració 27: Teresa Pasqual	45
Il·lustració 28: M ^a Dolors Pellicer	45
Il·lustració 29: Encarna Sant-Celoni	46
Il·lustració 30: Joaquina Barba	46
Il·lustració 31: Rosa Sabater	46
Il·lustració 32: Lourdes Boïgues	47
Il·lustració 33: Gemma Pasqual	47
Il·lustració 34: Isabel Canet	47
Il·lustració 35: M ^a Josep Escrivà	47
Il·lustració 36: Christelle Enguix	48
Il·lustració 37: Ana Isabel Llopis	48
Il·lustració 38: Àngels Gregori	49

Il·lustració 39: Estàtua Maria Enríquez	50
Il·lustració 40: Plaça del Raval	50
Il·lustració 41: Platja de l'Ahuir	51
Il·lustració 42: Beniopa	51
Il·lustració 43: La Marjal de Gandia.....	52
Il·lustració 44: Plaça de l'Ajuntament d'Oliva.....	53
Il·lustració 45: Monestir de Sant Jeroni de Cotalba	54
Il·lustració 46: Convent de Santa Maria de la Valldigna	54
Il·lustració 47: Ruta Literària d'Esriptores a la Safor.....	55

Índex de gràfics

Gràfic 1: Climograma	9
Gràfic 2: Durada d'estadia del visitant.....	23

1. Introducció

El turisme, segons l'OMT, "*comprèn totes aquelles activitats que realitzen les persones durant els seus viatges i estades en llocs fora del seu entorn habitual, per un període de temps consecutiu inferior a un any*", amb fins d'oci, per negocis o altres motius. (OMT;2017). Es podria dir que hi ha diversitat de tipus de turisme, entre els quals, els més destacats podrien ser, el de sol i platja, el cultural, el rural, el de salut, l'esportiu i d'aventura, el gastronòmic etc. Al endinsar-se en el turisme cultural, es troba el poc conegut món del Turisme Literari.

Avui dia és indiscutible la relació que existeix entre la literatura i el turisme. Les dues activitats transporten cap a mons diferents, a estils de vida i històries que enriqueixen la manera de pensar i aporten felicitat. La diferència és que els llibres intervenen i són protagonistes només en la imaginació, mentre que els viatges destapen i manifesten la realitat. No obstant això, literatura i turisme són capaços de funcionar bé fusionats, perquè "*convenientment conjugats, llibres i viatges ens aporten doble felicitat*" (Sánchez, 2011, p.93).

Per mitjà de la lectura cada persona crea els seus llocs fetitxe sense posar límits a la imaginació. Cada història llegida, cada imatge percebuda, la geografia relacionada amb els autors, porta a despertar al lector la curiositat de visitar el lloc natal d'aquest escriptor, recórrer les rutes que realitzen els propis personatges de ficció d'una novel·la, llocs d'inspiració per redactar poemes, històries, vivències ... de manera que es conclou que "la literatura és una forma de fer turisme", "*llegir és viatjar amb la imaginació*" (Madagan i Rivas, 2011, p.9). Els records de les lectures, com els records de les millors imatges, vertebraren l'eix emocional i deixa empremta sentimental i cultural. La fascinació pels espais i la geografia relacionada amb escriptors ha donat lloc al fet que molts lectors es decideixin a visitar el lloc de naixement o veure els llocs que van inspirar poemes, novel·les... El lector pot veure's motivat a visitar llocs que han estat plasmats en les obres. El desig de viatjar és induït per la lectura dels relats més o menys literaris capaços de transformar al lector, turista potencial, en viatger efectiu.

Gandia és un dels exemples paradigmàtics de turisme de sol i platja, ara bé, també és el bressol dels clàssics de la literatura valenciana. De fet, avui en dia segueix sent una ciutat on la literatura juga un paper molt important i és un referent en aquest camp. Per tot això, i per la necessitat de diversificar el model turístic a la ciutat, es fa necessari potenciar el turisme literari a Gandia.

Partint d'aquestes premisses he elaborat aquest TFG. En primer lloc analitzarem Gandia com a destinació turística, a continuació, ens endinsarem en el concepte de turisme literari i tractarem de caracteritzar el seu turista potencial i posteriorment tractarem de crear un producte de turisme literari per a Gandia.

2. Metodologia y objectius

Aquest treball parteix de dos objectius generals, el primer és donar a conèixer la importància que té avui en dia el Turisme Literari, determinant la relació que existeix entre el món de la literatura i el turisme, posant l'accent en qui és el turista literari, el seu

perfil i quines motivacions li porten a ser-ho. A més, un segon objectiu general i molt important és la visibilització de la dona al món literari i al cultural en general, aquest és un gra més d'arena per abolir el silenci que hem suportat i suportem les dones des de fa segles. Tot açò se concretarà en un objectiu específic que és la creació d'una ruta literària centrada en autores saforenques.

Per això, el treball se centra en la investigació de recursos, tant culturals, com naturals en les diferents localitats de la Safor, relacionats amb obres, referències textuais i/o referències de vida d'autores actuals saforenques. A partir d'aquestos recursos es crea el disseny d'una ruta literària d'escriptores a la Safor.

A més, també es pretén desestacionalitzar la demanda turística oferint alternatives al consolidat turisme de sol i platja a Gandia i aprofitant tota la riquesa cultural i històrica que posseeix la ciutat.

El treball s'ha basat en una metodologia principalment descriptiva, basada en altres experiències de turisme literari i en treballs anteriors que són citats. També hem utilitzat una metodologia qualitativa basada en l'entrevista a diferents actors. Les entrevistes han sigut a les mateixes autores en què es basarà la ruta

Per a l'agilització del procés de documentació sobre les obres de les autores, a part dels llibres consultats, i també per saber com es senten o s'han sentit i el que opinen de la situació aquestes al seu àmbit respecte a la discriminació, s'ha creat una xicoteta enquesta oberta on-line de 6 preguntes, les quals han respost 8 autores de 16. Les preguntes són les següents:

P1 Has tingut obstacles a l'àmbit literari pel teu sexe?

P2 Que és el que et fa donar el pas a intentar canviar aquesta situació?

P3 Tens referents? Quines?

P4 Has escrit algun text reivindicatiu a les teues obres? Quin?

P5 Creus que cal visibilitzar més a les dones a l'àmbit literari?

P6 Has escrit algun text a les teues obres que et vinculen a la Safor? Quin?

Igualment s'ha entrevistat en persona a Jordi Puig i Rebeca Pascual, que han treballat el tema de les rutes literàries a la Safor des de la seua empresa "Illeta de projectes". En aquest cas es tracta d'una entrevista oberta sense preguntes redefinides però sí amb un guió que ha permès tractar diferents temes d'interès per al treball com contactes i informació de les autores, a més de recursos del territori relacionats amb aquestes.

3. Gandia com a destinació turística

3.1 Ubicació i Geografia

Gandia es una ciutat, capital de la comarca de La Safor, al sud-est de la província de València a la Comunitat Valenciana.

Es calcula que la seva població es troba al voltant dels 75.328 habitants (Ajuntament de Gandia, 2017), posicionant així com la setena ciutat més poblada de la comunitat i una de les més importants, degut també a la seva ubicació entre la província de València i Alacant. Gandia és un dels principals destinacions turístiques espanyoles, per el que a l'estiu la ciutat triplica la seva població fins a arribar, al mes d'agost, als 160.000 habitants (INE, 2016).

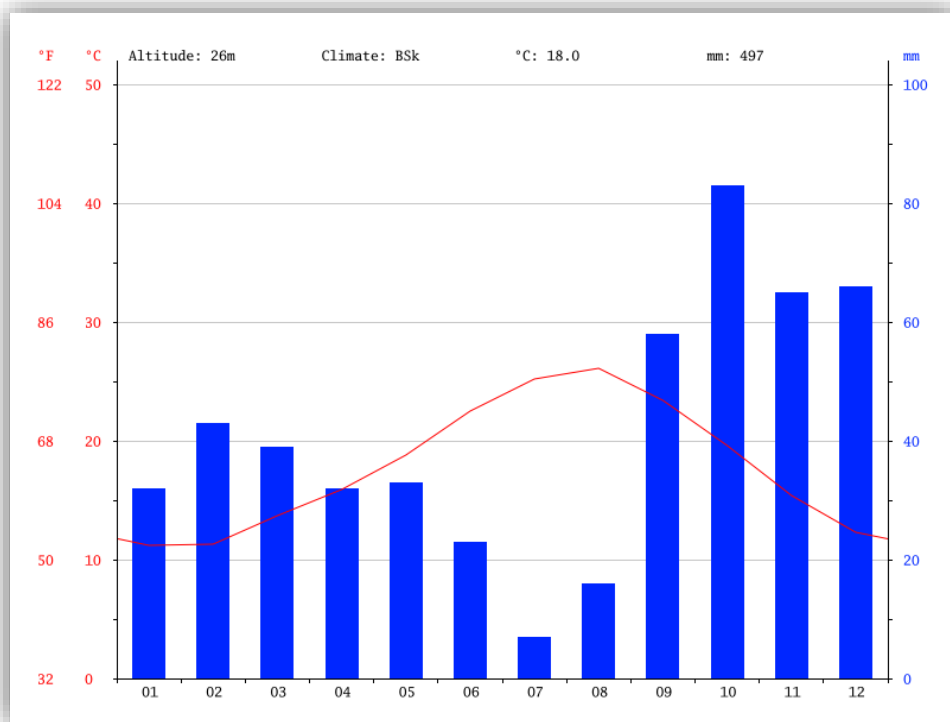
Sovint, la ciutat de Gandia es coneix com "la platja de Madrid", ja que a l'estiu és el principal destinació dels habitants d'aquesta comunitat autònoma.

Il·lustració 1: Ubicació Gandia; Font: visitgandia.blogspot.com

Platja de Gandia i Gandia ciutat es troben unides per l'Avinguda del Grau, a una distància de 4 km. La platja posseeix molts apartaments, la majoria segones residències (estiu) dels habitants de Gandia ciutat i d'habitants de moltes altres ciutats d'Espanya. La resta és propietat d'agències immobiliàries i / o particulars que ofereixen aquests apartaments de lloguer per a la temporada d'estiu.

El clima a Gandia és de tipus mediterrani (Clima te-Data, 2017), perfecte per als esports i per els esdeveniments a l'aire lliure. Posseeix temperatures suaus, amb poc fred la major part de l'any. Les pluges arriben durant els mesos d'octubre a desembre, durant la temporada de tardor. Els mesos més calorosos són juny, juliol i agost, els mesos amb més demanda ja que la temperatura arriba als 30 graus en aquests mesos.

Gràfic 1: Climograma; Font: Climate Data

3.2 Història i turisme a Gandia

Al llarg de la història, Gandia ha estat coneguda per ser residència de diverses "Famílies" històriques. L'any 1252, Jaume I va conquerir el Castell de Bayren i poc després apareixeria la ciutat de Gandia com a tal, prompte va començar l'expansió comercial, agrícola, artesanal i demogràfica de Gandia. Aquesta va tindre des de 1399 diferents ducs reials i una important cort amb alguns dels principals noms de les lletres valencianes. En 1484 Roderic de Borja compra el Ducat de Gandia per al seu fill Pere Lluís, primer duc de Gandia. La ciutat compta amb un patrimoni monumental molt important d'aquesta època.

Un esdeveniment molt important dins de la història de la ciutat va ser quan en 1483 el segon Papa Borja va comprar el Ducat gandià per al seu fill Pere Lluís de Borja. Des d'aquest moment va començar una etapa d'esplendor per a la ciutat, es van construir nous edificis i es van renovar molts altres. A més van començar a aparèixer nous comerços i el nombre d'habitants va augmentar.

A mitjan segle XVIII, les vinyes, les oliveres, la seda i anteriorment el canyamel de Gandia van atreure famílies espanyoles, franceses i irlandeses que van arribar a substituir l'antiga noblesa medieval. Des del port de Dénia (ciutat veïna) s'embarcaven les panses amb destinació a Anglaterra. A més, el cultiu de la taronja va començar a augmentar i així en la primera meitat del segle XX, el port de Gandia es va convertir en el primer exportador de cítrics del món. (Turismo de gadia/historia-de-gandia; 2018)

A finals dels anys 50, habitants del centre i del nord de la península van començar llavors a visitar Gandia per gaudir de les seves platges. Així, el 1959, un grup d'empresaris de la zona, construeixen l'Hotel Bayren, quan encara no havia construït cap edifici voltant. Aquests empresaris emprenedors, sense saber-ho, estaven començant a crear la destinació turística que avui és Gandia.

Després de la construcció de l'hotel Bayren, començaria l'època de més creixement urbanístic a la platja, i es construeixen altres edificis mítics, com són la Colònia Ducal o l'Hotel Los Robles.

Als anys 70 i 80, la platja de Gandia va prendre un caire molt important. Turistes procedents de Madrid, França, Itàlia i els països escandinaus venien buscant tranquil·litat en les seves vacances acompanyats per la seva família. Amb els anys, el turisme estranger ha anat desapareixent, sent avui en dia pràcticament tot el turisme nacional. (Geografía Mundial del Turismo, Issuu, 2015)

Il·lustració 2: Turistes a Gandia; Font: Radio Gandia;2017

Dels anys 90 als 2000, la ciutat i la platja de Gandia va créixer en més de 30.000 persones. A finals de segle XX i principis del XXI es va donar un nou boom de la construcció que va fer créixer el nombre d'hotels i d'apartaments a la platja de Gandia. (L'Observatori de Gandia, Informe de població;2015) El turisme de la ciutat està bregant amb el

problema de l'estacionalitat. La majoria de l'arribada de turistes es dona sobretot en els mesos d'estiu, el que té com a conseqüència que en els mesos d'hivern la platja es converteixi en una ciutat fantasma, amb molts dels seus edificis buits i molts dels seus comerços tancats. De fet un tret característic de Gandia és la dicotomia entre platja i poble. La platja ha estat dedicada pràcticament en exclusiva al turisme, si bé, l'arribada de la Universitat i la construcció de molta vivenda a la zona del Grau els últims anys sembla estar canviant la tendència i cada vegada s'observa una major població fixa. Així doncs, un dels reptes és intentar equilibrar l'arribada de turistes, canalitzant a aquests cap als altres tipus de patrimoni que posseeix la ciutat, evitant així també la massificació a la zona de la platja i ampliant l'oferta turística geogràfica i temporalment.

Per a aconseguir-ho s'ha de promocionar la seua riquesa històrica com a complement al turisme de sol i platja que, com hem nomenat abans, en l'actualitat és el motor de desenvolupament econòmic de la ciutat.

Com a llocs que tenen una gran riquesa històrica o ambiental per a la ciutat de Gandia anem a nomenar:

Cova de Parpalló, Cova de les Meravelles, Castell de Bairén, Cort Ducal, La Col·legiata, les Clarisses, el Palau dels Borja, la Marjal, el Montdúber. Com es pot veure la ciutat a més de platja té tot un patrimoni cultural i natural molt important.

3.3 Principals segments turístics

a) Turisme de sol i platja

Gandia com a destí turístic forma part del segment convencional, és coneguda per ser un referent en el turisme de sol i platja dins el mercat espanyol. És el segment turístic predominant i amb al voltant de 340.000 turistes a l'any (INE; 2016) es situa com una de les destinacions favorites pels turistes, sobretot residents espanyols.

En total, la platja compta amb més de 7km de longitud dividit en diversos trams: la platja Nord, i la Platja de l'Ahuir.

Totes aquestes d'arena fina i neta i amb servicis com: dutxes i rentapeus, esports a l'arena, jocs infantils, *xiringuitos* amb serveis públics, esports nàutics, lloguer de patins, lloguer de para-sols i gandules. A més els servicis de vigilància, salvament i socorrisme de Creu Roja estan actius durant 213 dies a l'any i amb horaris de març a maig de 11:00 a 18:30, durant el mes de juny fins a les 19:00h i des de juliol fins agost l'atenció serà des de les 10:30 fins les 20:00, finalitzant el 2 de setembre a totes les platges exceptuant la platja Nord, que no conclirà fins el 14 d'octubre. Creu Roja també disposa d'instal·lacions i personal especialitzat per al bany adaptat en dos punts de la platja Nord. (Las provincias, 2018)

Aquestes platges cada any reben guardons de qualitat, certificats que obliguen a l'ajuntament de Gandia a respectar les normes ambientals, la qual cosa es comprova mitjançant inspeccions també cada any. Alguns d'aquests certificats són: la bandera blava, atorgada per la Fundació per a la Educació Ambiental (FEE) a les millors platges; la Q de Qualitat Turística que alguns dels hotels a la platja reben per l'Institut per a la Qualitat Turística Espanyola (ICTE); Els certificats ISO, els quals testifiquen que es compleixen les normes ISO, com són la 9001:2000 i la 14001:2004, normes de gestió de qualitat i medi ambient concedides per l'Entitat Nacional d'Accreditació (ENAC); i els reglaments EMAS, com la 761/2001 que també s'encarrega de la gestió ambiental. Són les entitats de la Conselleria de Territori i Vivenda les que verifiquen el seu compliment. (Gandia turística, Certificados)

La platja de Gandia també compta amb un gran passeig marítim que s'estén des del Club Nàutic fins el final de la platja, amb un tram de vianants, un de carril bici i un altre de zona enjardinada amb palmeres. Baix d'aquest es troba un pàrquing subterrani obert durant la temporada d'estiu. Durant aquesta temporada també existeix un "bibliobús" amb llibres, premsa, ordinadors i una zona *wifi* a primera línia de platja. Per la nit es pot gaudir de la música, les tendes, els restaurants i d'un passeig fins al far.

Il·lustració 3: Passeig marítim; Font: Booking

Amb el pas del temps, la platja de Gandia s'ha anat renovant i compta amb un gran nombre d'activitats esportives al llarg de tot el seu litoral costaner. Aquests nous punts d'activitat es van crear amb l'objectiu de convertir la primera línia en un focus de dinamització turística.

A la Platja Nord es solen instal·lar escenaris on es duen a terme diverses activitats com ara: classes de zumba, aeròbic, música en directe, actuacions circenses, projeccions de pel·lícules i actuacions infantils. D'aquesta manera, es vol donar un complement d'oci al dia de sol i platja.

b) Turisme cultural

A Gandia, a més de sol i platja, es pot trobar també una variada oferta de turisme cultural, on es poden trobar des de zones històriques fins monuments i museus, entre altres possibilitats.

El principal problema a què Gandia s'enfronta actualment és la estacionalitat. Si aquest segment turístic s'enfocaria de la manera adequada, amb les accions precises i al públic correcte, Gandia podria acabar amb aquest problema i desestacionalitzar així la seva demanda turística. La ciutat posseeix una gran oferta cultural i pot recolzar-se en la fama que té la família dels Borja. Fa uns anys, es va posar en marxa un autobús turístic el qual no va tenir molt impuls ja que no se li va saber donar la promoció adequada i no era utilitzat per molts turistes, a banda que l'autobús tenia grans dificultats per passar pels carrers, per la seva estretor. Aquest autobús recorria tot el casc històric de la ciutat i la platja. Una cosa així podria ajudar a apropar la cultura gandiana al turista, tot i que ha de donar-se en conjunt amb unes bones mesures de promoció i inauguració.

Una altra acció important a dur a terme, seria la creació d'una ruta turística que unirà tots els recursos culturals del centre històric i que aconseguirà que el turista que passa les seves vacances a la platja decidís passar un matí o una tarda coneixent el centre històric. Aquesta ruta hauria de ser totalment accessible per a discapacitats físics i se li hauria de donar la suficient promoció perquè aquells turistes de sol i platja la coneguin durant les seves vacances. Així també, aquesta ruta turística fomentaria el turisme cultural a les èpoques de l'any menys demandades.

Il·lustració 4: Palau Ducal; Font: València Turisme 2013

c) Turisme gastronòmic

La cuina de Gandia i de la comarca de la Safor, com les d'altres ciutats i comarques de la costa valenciana, és coneguda per ser el bressol de la cuina mediterrània, amb plats tan coneguts com la paella, la fideuà o l'arròs al forn. La prova del reconeixement mundial que té aquest menjar es pot veure en els concursos gastronòmics que es donen a Gandia i en els múltiples restaurants dedicats a aquest tipus de gastronomia a la ciutat.

Així per exemple, el concurs internacional de fideuà de Gandia s'ha convertit ja en un referent amb el qual es pretén, a més de projectar la imatge turística de la ciutat cap a l'exterior, reivindicar l'origen únic d'aquest plat. En edicions passades van participar un total de 26 restaurants de la Comunitat Valenciana i d'altres indrets com Còrdova, Múrcia o Màlaga.

A més, l'any 2011 Gandia va passar a formar part del programa europeu Shift1, mitjançant el qual es va crear una ruta gastronòmica juntament amb altres municipis de

Il·lustració 5: Fideuà; Font: Gandia Turística

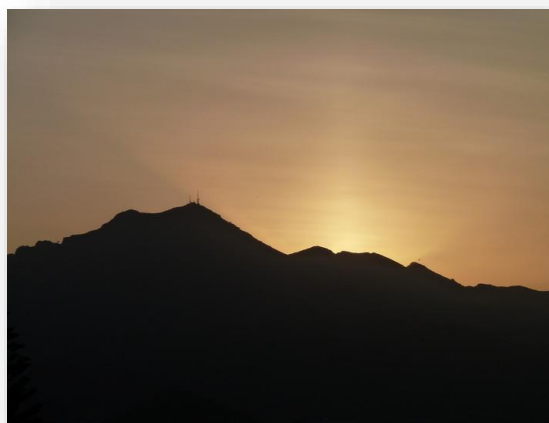
la zona. Aquesta ruta, composta per itineraris enogastronòmics, uneix el paisatge propi associat a la vinya, la visita a cellers, el turisme actiu, la gastronomia i el patrimoni històric. Amb aquestes mesures, es pretén incrementar l'arribada de turistes del Regne Unit, Alemanya i França en èpoques no estivals per ajudar així a solucionar el problema de l'estacionalitat.

L'any 2015 el Patronat Provincial de Turisme València, Terra i Mar

va posar en marxa les Gastrofestes de la Dipu per oferir festes gastronòmiques temàtiques al voltant de plats típics de la gastronomia local de la província de València. Mitjançant aquesta proposta, es va pretendre potenciar la gastronomia típica de cadascuna de les poblacions on es va celebrar (Gandia, Requena, Xàtiva i Cullera) i donar un impuls a l'hostaleria i a les pastisseries i fleques locals. A més, gràcies a això, es posicionaria als municipis com a referents de turisme gastronòmic, associant les destinacions a productes gastronòmics de qualitat i seu torn, potenciant en cada un dels esdeveniments dels productes de la província de València. aquestes jornades gastronòmiques van tenir lloc el 21 i 22 de setembre i la Fideuà va ser el plat estrella a les jornades de la ciutat de Gandia. (Ajuntament de Gandia/visitgandia)

d)Turisme de natura i turisme esportiu

La ciutat de Gandia, es troba envoltada per un gran paratge natural, el qual és perfecte per a realitzar senderisme. Un dels punts més coneguts és el paratge natural Parpalló-Borrell, al Massís Montdúber, que té com a atractiu especial el seu geomorfologia. Dins d'aquest paratge natural, podem trobar una petita ruta anomenada "La Senda de Portalet", de poc més de 4 quilòmetres i accessible per al públic de totes les edats ja que no implica una gran dificultat.

Il·lustració 6: El Mondúber; Font: Visit Gandia

El parc natural Parpalló-Borrell i, en general, els voltants de Gandia, compten amb un nombre important de coves, avencs, caveres i barrancs. Cal destacar la Cova de Parpalló, la qual és considerada una de les joies de la paleontologia, en la que s'han trobat restes de jaciments humans de fa 29.000 anys.

Il·lustració 7: Esports nàutics; Font: Turisme de Gandia

Es pot veure una sinèrgia entre el turisme de natura i el turisme esportiu, ja que l'entorn que envolta Gandia és especial per al turisme esportiu, mentre es gaudeix de la natura. El vessant més important de turisme esportiu és la que es dona a la zona de la platja. La platja de Gandia és ben coneguda per tots aquells amants del *windsurf*, *kitesurf* i el catamarà. A més, gràcies a les condicions geogràfiques i climàtiques de la ciutat, hi ha altres esports a l'aire lliure que també es poden practicar, com la vela i la navegació. El Reial Club Nàutic de Gandia compta amb una escola de vela i rem amb unes instal·lacions adequades per a la seva pràctica. (València Turisme)

Altres esports com ara el ciclisme són molt populars entre els visitants, ja que hi ha nombroses rutes i paratges que es poden gaudir des de la bicicleta. També hi ha un carril bici que uneix la ciutat amb la platja i un altre que uneix Gandia amb Oliva, la ciutat més propera. Esports com el tennis, la natació o el muntanyisme també tenen cabuda en els nombrosos recursos naturals que ofereixen Gandia i els voltants.

3.4 Anàlisi de l'oferta turística

L'oferta turística a Gandia és molta i molt diversa. En tractar-se d'una destinació turística tan popular entre la població nacional, aquest requereix d'una estructura turística consistent i que satisfaci en tots els aspectes als visitants.

A continuació es desenvoluparà de manera descriptiva un anàlisi de totes les empreses turístiques, tant a la platja com en la ciutat, que componen el destí Gandia.

3.4.1 Establiments turístics per al hostalatge:

Es distingeix entre: hotels, apartaments, càmpings i hostals.

1. Hotels:

L'estudi de l'oferta hotelera es desenvoluparà primer el nombre d'establiments, seguit de l'estudi del nombre de places.

Classificació dels hotels per nombre d'estrelles i places

Categoria	1 estrella	2 estrelles	3 estrelles	4 estrelles	5 estrelles
Nº d'hotels	2	2	16	4	0
% Total	8'4%	8'4%	66'4%	16'8%	0%
Nº de places	167	96	3.525	1.522	0
% Total	3'1%	1'8%	66'4%	28'7%	0%

Taula 1: Classificació d'hotels; Font: Agència Valenciana de Turisme 2012

De la taula anterior es desprèn que la categoria de tres estrelles és la més popular en la destinació, convertint a Gandia en una destinació prou assequible, amb habitacions al voltant dels 30 € per nit. Cal destacar que la capacitat hotelera a la platja de Gandia és poca per a una destinació com Gandia i aquesta no cobreix la demanda turística que es dona en els mesos de juliol i agost, mesos en els quals els hotels estan a plena ocupació.

2. Apartaments:

L'estudi de l'oferta d'apartaments es realitzarà pel nombre de apartaments disponibles en primera i segona categoria i pel nombre de places disponibles en primera i segona categoria.

Nombre d'apartaments i places per categoria

Categoria	Primera	Segona
Nº de establiments	2	1.544
% Total	0'12%	99'87%
Nº de places	18	8.733
% Total	0'19%	99'81%

Taula 2: Nombre d'apartaments i places; Font: Agència Valenciana de Turisme 2012

Comparant l'oferta d'apartaments a Gandia amb l'oferta d'hotels, s'observa que l'oferta d'apartaments és molt més gran amb aproximadament 3.000 places més.

3. Càmpings:

A continuació es desenvoluparà de manera esquemàtica l'estudi que representa el nombre de càmpings segons categoria i el nombre de places segons categoria.

Nombre de càmpings i places segons primera i segona categoria

Categoria	Primera	Segona
Nº de càmpings	0	2
% Total	0%	100%
Nº de places	0	1.703
% Total	0%	100%

Taula 3: Nombre de càmpings i places; Font: Agència Valenciana de Turisme 2012

Hi ha dos càmpings a Gandia, el Càmping l'Alqueria i el Càmping els Tarongers, dels quals compten amb 1.703 places, les quals reflecteixen una bona oferta, sent la seva qualitat bona. El càmping de l'Alqueria compta a més amb al voltant de 120 bungalows, molt utilitzats per joves parelles i grups en les seves vacances a la ciutat, per el seu preu assequible.

4. Hostals:

Nombre d'hostals i places per categories

Categoria	1 estrella	2 estrelles	3 estrelles
Nº d'hostals	3	1	0
% Total	75%	25%	0%
Nº de places	50	34	0
% Total	67'6%	32'4%	0%

Taula 4: Nombre d'hostals i places; Font: Agència Valenciana de Turisme 2012

A continuació es desenvolupa una taula resum que permet veure de manera més clara l'estructuració de l'oferta turística a la ciutat de Gandia.

Tipus d'establiments	Nº d'establiments	Nº de places
Hotels	24	5.310
Apartaments	1.546	8.751
Càmping	2	1.703
Hostals	4	84

TOTAL	1.486	15.848
--------------	--------------	---------------

Taula 5: Estructuració de l'oferta turística

5. Altres establiments turístics:

Tipus d'establiment	Nº d'establiments	Nº de places
Restaurants	272	19.792
Agències de viatges	14	-

Taula 6: Altres establiments turístics; Font: Agència Valenciana de Turisme 2012

L'oferta en restauració a la ciutat de Gandia serveix en gran part per cobrir les necessitats de la demanda. Al llarg de tot el passeig marítim es poden trobar diversos bufet lliures, restaurants de menjar típic valencià, cafeteries i restaurants de menjar ràpid, a part de diversos locals d'oci. Pel que fa a les oficines de turisme, Gandia compta amb un gran desplegament de punts informatius, amb un local informatiu a la sortida de l'estació de tren i d'autobusos i diversos punts al passeig marítim.

3.4.2 inventari de recursos turístics

Patrimoni històric

- Palau Ducal

El Palau Ducal de la Família Borja és un dels edificis civils més representatius del patrimoni històric de la Comunitat Valenciana i el monument principal de la ciutat de Gandia. Està situat en ple centre històric de Gandia i va ser declarat Bé d'Interès Cultural en 1964. El Palau Ducal posseeix un exterior molt auster el qual contrasta amb la seva sorprenent interior, destacant el Saló de Corones, la Galeria Daurada i l'Oratori del Sant. Pel palau han passat molts habitants els que l'han anat transformant al llarg de la història, fent així del Palau Ducal un contenidor posseïdor de diferents estils artístics que van del segle XV fins al XIX.

No va ser fins a finals del segle XX quan es comencessin a portar a terme les accions per configurar-lo com edifici històric visitable, centrat en els Borja i en especial a la figura de Sant Francesc de Borja. Després dels recents treballs de restauració s'ha convertit en una parada obligada per al visitant.

Il·lustració 8: Palau Ducal; Font: Portal Palau Ducal

- Església Col·legiata de Santa Maria o Seu de Gandia

Aquesta es situa en ple centre de la ciutat, al costat del Palau Ducal. És una gran edificació d'estil gòtic catalanoaragonès. Es va construir entre els segles XIV i XVI. El 1931 la Col·legiata va ser declarada Monument Històric Nacional.

L'Església posseeix una sola nau central amb capelles laterals adossades als murs.

Il·lustració 9: Col·legiata de Gandia; Font: Gandia Turística

Igual que passa amb el Palau Ducal, consta d'un exterior molt auster comparat amb el seu ric interior, decorat amb gran quantitat de pintures, retaules i escultures. La col·legiata gandiana albergava un immens tresor, fruit de múltiples donacions a través dels segles que malauradament van desaparèixer durant la Guerra Civil Espanyola. Destaquen la Porta Sud o Porta de Santa Maria, i la Porta dels

Apòstols, una de les primeres obres de Damià Forment, precursor del Renaixement a Espanya.

- Casa de Cultura Marqués González de Quirós

Aquesta edificació, més coneguda entre els ciutadans com "Casa de la Marquesa", va ser construïda a finals del segle XIX per una de les famílies burgeses més riques de Gandia, la família Valier Lapeyre. L'edifici posseeix una estructura defensiva-palatina, i consta de tres pisos. Destaca la escala interior de marbre i la fantàstica barana ricament ornamentada amb fins ferros daurats. El 1980, les propietàries, filles de Luis Vallier i de Carmen Trénor Palavicino, van donar el edifici a la Caixa d'Estalvis de València per a la seva Obra Cultural. El 1997, es va signar el conveni entre l'Ajuntament de Gandia i Bancaixa per a la utilització com a Casa de Cultura, la qual va ser inaugurada el dia 19 de maig del 2000. Des de llavors compta amb una programació estable durant tot l'any, en la qual podem trobar exposicions, conferències i concerts.

- Museu arqueològic de Gandia (MAGa)

El MAGa està ubicat a l'antic Hospital de Sant Marc, una institució sanitària que va mantenir la seva activitat durant més de 600 anys. Aquest edifici tan emblemàtic va ser fundat pel primer Duc de Gandia, Alfons el Vell. Actualment, el museu acull una exposició permanent que es centra en la prehistòria de la comarca, des de les societats caçadores del Paleolític fins a les societats agrícoles i ramaderes del Neolític. L'exposició és molt ben acollida ja que abasta la prehistòria en aquesta zona de forma molt didàctica. A més del MAGa, l'edifici acull també el Museu de Santa Clara, amb part de la important col·lecció artística que les monges franciscanes han conservat al llarg dels segles.

*Il·lustració 10: Museu Arqueològic;
Font: Ajuntament de Gandia*

- Antiga Universitat

L'Antiga Universitat de Gandia és un dels edificis més importants del centre històric, juntament amb el Palau Ducal i la Col·legiata. Va començar sent la primera universitat, fundada pel duc Sant Francesc de Borja a l'any 1549. Més tard es va donar a la Companyia de Jesús (els Jesuïtes). Durant diversos segles la universitat va ser un dels centres més importants de la zona valenciana fins que en 1767 els Jesuïtes van ser expulsats del territori espanyol.

*Il·lustració 11: Antiga Universitat; Font:
Turisme per Gandia*

L'antiga universitat comptava amb cel·les, refectoris, una infermeria, diverses oficines, les aules acadèmiques i una església. També comptava amb un gran pati interior que actualment es fa servir com a pati d'esbarjo per als alumnes de l'actual col·legi "Els Escolapis". En

l'actualitat l'Escola Pia és un col·legi privat en el qual els alumnes pots estudiar fins al títol de batxiller. Davant de l'entrada principal de l'edifici es troben cinc estàtues que representen a diversos membres de l'emblemàtica família Borja. les estàtues representen a Sant Francesc de Borja, Cèsar Borja, Alexandre VI, Lucrecia Borja i Calixte III.

- Museu Faller

El Museu Faller de Gandia és un espai innovador interactiu que presenta en 400 metres quadrats tota la tradició fallera gandiana. El museu consta d'una exposició permanent que disposa de vestits originals tradicionals i accessoris fallers, i també aplicacions multimèdia interactives. Al museu es pot aprendre sobre la màgia del foc, l'elaboració dels monuments fallers (Ninots) i el món de llum i pólvora de la pirotècnia. La fi d'aquest museu és transmetre als visitants la màgia de les falles durant tot l'any i ajudar a entendre millor els orígens de la festa que se celebra anualment al març en honor a Sant Josep.

Il·lustració 12: Museu Faller; Font: Gandia Turística

Patrimoni natural

- Aula Natura (Marjal de Gandia)

L'Aula de Natura de la Marjal de Gandia és un Centre d'Interpretació situat al costat un aiguamoll costaner, considerat 'un espai natural de gran valor ecològic i cultural. La Marjal està inclosa en el Catàleg de Zones Humides de la Comunitat Valenciana i pertany a la Xarxa Natura 2000 com ZEPA (Zona d'Especial Protecció per a les Aus). El centre presenta una exposició permanent que mostra els aspectes més rellevants d'aquest ecosistema i de la seva cultura. Per acostar al públic infantil i juvenil a aquests continguts s'ha recorregut, entre d'altres, a aplicacions interactives i a jocs multimèdia, però sense renunciar a objectes originals de gran valor etnogràfic. A més el centre compta amb una aula-taller que és un espai multifuncional on es duen a terme tant activitats d'educació ambiental per als escolars i grups com esdeveniments de divulgació científica. El centre ha 312 m2 de superfície útil, construït amb fusta certificada, pedra natural, ferro, vidre i teula de fang seguint el model de cases rurals de la zona.

Il·lustració 13: Aula Natura; Font: Gandia Turística

- Platges de Gandia

Les Platges de Gandia compten amb 7 quilòmetres de costa i una superfície de 700.000 metres quadrats de sorra fina i blanca. Gandia compta amb quatre platges: La Platja del Nord, la platja de l'Ahuir, la platja de Venècia i la platja de Rafalcaid.

- Platja del Nord

És la platja més famosa de Gandia i compta amb una amplada de gairebé un quilòmetre i mig i al voltant de 4 quilòmetres de longitud. Està delimitada pel passeig marítim després del qual es troben serveis d'hostaleria i oci per a tots els gustos. La platja del nord posseeix una excepcional arena, aigües netes i tranquil·les i compta amb moltes activitats d'entreteniment per a nens i adults. També és una platja accessible per a

persones amb mobilitat reduïda. El nivell mitjà d'ocupació que posseeix la platja, sobretot en els mesos de estiu és prou alt, fet que pot danyar l'ecosistema encara aquesta platja posseeix un excel·lent equip de neteja nocturn. Aquesta platja va ser guardonada amb la bandera blava i la Q de Qualitat per les seves bones condicions.

Il·lustració 14: Platja Nord; Font: València Turisme

- Platja de L'Ahuir

La platja de l'Ahuir es troba entre la platja Nord de Gandia i el següent municipi (Xeraco) i té 2 quilòmetres de longitud i 120 metres d'amplada. És una extensió de platja verge, amb sorra blanca i molt tranquil·la. Fa uns anys, es va regenerar l'espai dunar, protegint així la fauna i flora autòctona. La platja L'Ahuir és una raresa en aquesta costa en estar molt poc urbanitzada i disposar d'amplis sectors dunars en procés de regeneració. En aquesta platja, alguna cosa allunyada, es concentren esporàdicament els aficionats a la pràctica del *kitesurfing*. La platja és, així mateix, apta per a la pràctica del nudisme pel seu caràcter aïllat i tranquil. Per a la conservació de les dunes s'han construït passarel·les de fusta que el doten d'un aspecte molt natural.

Il·lustració 15: Platja de l'Ahuir; Font: Guia del Ocio

- Platja de Venècia

Il·lustració 16: Platja Venècia; Font:Las Provincias

La platja Venècia, situada al sud del port esportiu i a la desembocadura del riu Serpis, barreja les seves aigües dolces amb les salades, pel que és molt visitada per aquells que agraden de realitzar activitats relacionades amb la pesca esportiva i el submarinisme. Es tracta d'una petita i tranquil·la platja amb uns 150 metres de longitud. És una platja de sorra fina vorejada per un cordó de dunes fixades amb vegetació, que li donen un aspecte natural, protegida de l'onatge i del vent

del nord per l'espigó del port.

- Platja de Rafalcaid

La platja Rafalcaid de Gandia se situa al sud de la desembocadura del riu Serpis, al costat de la platja de Venècia. Es troba davant antigues casetes de pescadors i posseeix una longitud d'1 km i una amplada de 55 metres. La platja de Rafalcaid juntament amb la de Venècia i la de l'Ahuir són famoses entre els ciutadans de la zona ja que permeten gaudir de la platja i el sol però posseeixen una ocupació més baixa que la Platja del Nord.

Il·lustració 17: Platja Rafalcaid; Font:Las Provincias

Patrimoni immaterial

- Festes municipals
  - Falles

Les Falles de Gandia se celebren des de finals del segle XIX. Aquesta festa típica valenciana té lloc entre el 16 i el 19 de març quan el visitant pot gaudir dels nombrosos monuments fallers i de l'animació de carrer. En Falles, Gandia s'omple de música i cercaviles, on les falleres i els fallers, vestits amb la indumentària tradicional valenciana,

Il·lustració 18: Falles; Font: Diputació de València

passen per la ciutat. En aquests dies, es realitzen diversos esdeveniments com el bateig, lliuraments de premis i les famoses mascletades. Les Falles acaben quan els monuments o ninots es cremen segons la tradició. En relació a aquesta festa, hi ha un museu, el museu Faller, dedicat plenament a aquesta bonica tradició.

- Setmana Santa

La Setmana Santa a Gandia se celebra a la ciutat des de finals del segle XIX, encara que els seus orígens són medievals. De dilluns a diumenge, es realitzen nombroses processons, que recorren la ciutat, i on els diferents passos escenifiquen episodis del sacrifici de Crist. De tota la setmana, s'ha de destacar la nit del Divendres Sant i la seva Processó del Sant

Enterrament i el matí del Diumenge de Resurrecció,

quan se celebra la Trobada de Jesús ressuscitat amb la Mare de Déu. L'acte més genuí de la Setmana Santa gandiana és la Visitatio Sepulchri, un drama litúrgic instituït en 1550 per Sant Francesc de Borja, on es relata el enterrament de Crist, la visita de les Maries al sepulcre i l'aparició de l'àngel anunciador de la resurrecció. A causa de la seva gran popularitat a la zona de la Safor i a tota Espanya, va ser declarada d'Interès Turístic fa diversos anys.

- Fira i festes

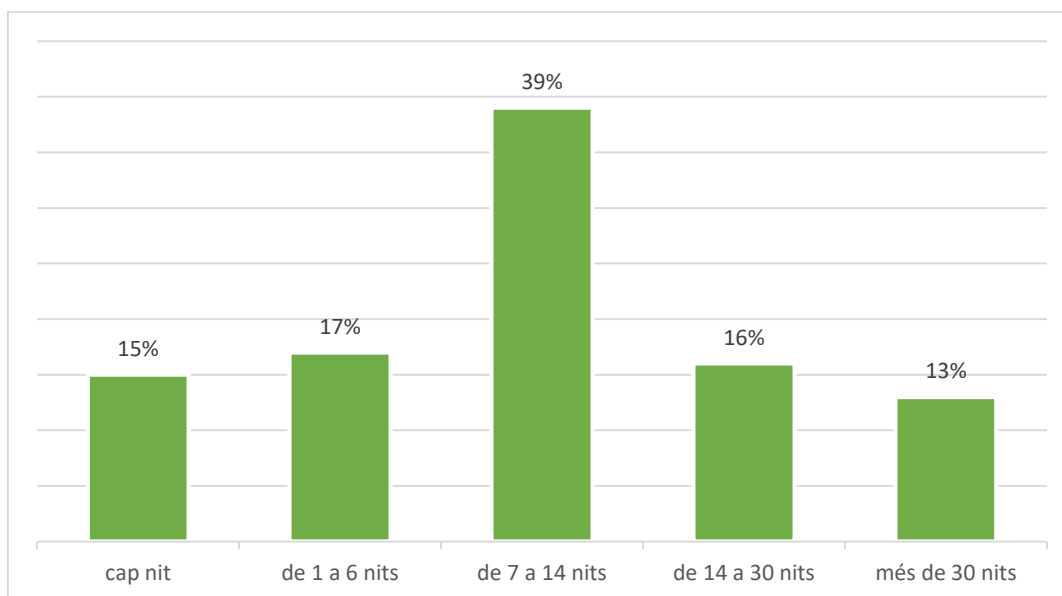
Les fires i festes de la ciutat de Gandia es celebren per honorar Sant Francesc de Borja. Tenen lloc del 28 de setembre al 3 d'octubre. Actualment es recrea aquest mercat medieval per tot el casc antic de la ciutat on es poden trobar activitats i jocs tradicionals, actuacions musicals, teatres i animacions de carrer per a tots els públics i totes les edats. Totes les activitats anteriorment comentades estan recolzades per la fira, situada al recinte firal, la qual posseeix un gran nombre d'atraccions per a nens i adults.

3.5 Anàlisi de la demanda turística

Per conèixer la demanda turística que es dona a la ciutat de Gandia, es procedirà a analitzar un estudi realitzat a la ciutat en els últims anys.

Segons aquest estudi, es podria representar la demanda turística a la ciutat de Gandia de la següent manera:

- Del total de persones enquestades, el 40% eren homes, mentre que el 60% eren dones.
- L'edat mitjana oscil·la entre els 40 i els 45 anys.
- La durada mitjana de l'estada és de més de 21 dies, amb un 39% dels enquestats, sent el més la durada d'estada més freqüent de 7 a 14 dies, aquests s'anomenen "visitant turista". Un 15% dels enquestats visiten Gandia per passar el dia i, per tant, no pernocten. Aquests s'anomenen "visitant excursionista".

Gràfic 2: Durada d'estadia del visitant; Font: L'Observatori Socioeconòmic de Gandia 2013

- El tipus d'allotjament més sol·licitat és l'hotel amb un 31%, seguit molt de prop pels apartaments de lloguer, amb un 30%. Un 26% posseeixen habitatge propi a la ciutat, mentre que el restant 12% es quedaria amb familiars. Pel que fa a la categoria de l'hotel, la major part dels clients opta pels de 3 estrelles, els quals constitueixen la majoria de l'oferta hotelera del municipi.

- Respecte a la intenció de tornar a la ciutat, un 70% dels enquestats van respondre que sí tornarien a la ciutat en les seves properes vacances, mentre que només un 2% va respondre que no tornaria. El 85,8% dels enquestats hauria visitat més d'un cop Gandia, el que demostra el grau de fidelitat del turista.

- La despesa mitjana diària se situa al voltant dels 28 € per persona / dia.

- Segons l'estudi més recent, Gandia té una valoració pel visitant del 7,61 sobre 10. (L'Observatori Socioeconòmic de Gandia; 2013)

3.6 Anàlisi DAFO de Gandia

Un anàlisi DAFO és una ferramenta d'estudi de la situació, en el nostre cas d'una localitat, analitzant les seues característiques internes (Debilitats i Fortaleses) i la seua situació externa (Amenaces i Oportunitats) en una matriu quadrada. Aquestes ens ajudaran a establir estratègies i prendre decisions. (dafo.ipyme.org).

Debilitats

- Creixement d'infraestructures descontrolat a partir dels anys 50.
- Trànsit dens en els accessos a la platja en temporada estival.
- Poca promoció dels recursos culturals i tradicionals.
- Escassa varietat d'oferta museística.
- Escassa oferta d'allotjaments rurals.
- Estacionalitat de la demanda. És el principal problema al qual s'enfronta la ciutat.
- Concentració principal d'esforç de gestió i comercialització en el segment familiar.
- Arribada des de fa poc anys, d'un turista jove a la recerca de platja i festa, que pot crear una imatge errònia del que és Gandia.
- Poc desenvolupament d'activitats que involucren també la ciutat, la qual passa desapercebuda en l'època estival.
- Arribada excessiva de turistes en els mesos de juliol i agost.

Amenaces

- Contaminació ambiental a causa de l'excessiva presència de vehicles, sobretot a l'estiu.
- Increment dels impostos, sobretot als aspectes relacionats amb el turisme.
- Massa pressió humana sobre els recursos naturals.
- Les conseqüències ambientals que comporta la massificació.
- Pèrdua de personalitat de l'oferta complementària esportiva, cultural i d'oci local.
- Estancament de la destinació.

Fortaleses

- Turisme de sol i platja consolidat.
- Elevada notorietat turística de la destinació Gandia.
- Bona accessibilitat en qualsevol mètode de transport.
- Platges de referència a Espanya per la seva qualitat.
- Neteja, serveis i activitats a la zona de platges molt satisfactòries segons la percepció dels turistes.
- Patrimoni natural i paisatgístic d'alt valor, com per exemple La Marjal i zones verges com la Platja de l'Ahuir.
- Patrimoni històric-artístic d'atractiu internacional associat als Borja.
- Àmplia oferta de restauració.
- Existència d'una cuina i gastronomia pròpia: "Fideuà".
- Alt nivell de fidelitat del turista, ja que hi ha famílies que porten venint a estiuejar a Gandia més de 20 anys.
- Àmplia xarxa d'oficines de turisme.
- Qualitat de la seva sorra i aigua.
- La universitat contribueix a la formació turística.

Oportunitats

- Desenvolupament de nous eixos turístics (turisme actiu, cultural, de natura i esportiu).
- Utilitzar la gran oferta d'àrees naturals i rurals com a mètode de diferenciació i canalitzador per desestacionalitzar el turisme.

- Altes possibilitats de desenvolupament turístic cultural relacionat amb la família Borja.
- Millorar la connexió per ferrocarril de Gandia amb les seves ciutats veïnes Oliva i Dénia.
- Millora de la imatge ecològica de Gandia si s'aprofiten les singularitats de la Marjal, la platja de l'Ahuir i les muntanyes de la Safor.
- Localització adequada per aprofitar l'efecte que té sobre la demanda els atractius propers com la ciutat de València o Benidorm.

3.7 Comunicació i promoció

Aquest any, Gandia ha presentat la seua nova marca, basada en una estrella rodejada de mar. La imatge identifica la ciutat amb els seus valors, la seua història, els seus recursos i la seua modernitat. Aquesta ha sigut presentada en la II Gala del Turisme.

La imatge està creada a partir de l'estrella present a l'escut ducal i que també cobreix el sostre de la capella neogòtica del palau dels Borja, una estrella formada d'ones de mar. Aquesta és una marca versàtil que projecta Gandia amb esplendor. D'ahi naix l'eslògan "Esplendor Mediterráneo"

Il·lustració 19: Logotip Gandia; Font: El Periòdic

Gandia sempre ha estat preocupada per la imatge que es transmet, aquesta ha estat coneguda amb eslògans com "Gandia Excelencia", "Gandia The Best of Valencia" o "Gandia Capital del Turismo". Ara es dona un pas més amb un impuls renovador necessari en el sector turístic, l'Ajuntament aposta per una nova marca que permeta actualitzar el discurs de la ciutat i desestacionalitzar la seua oferta. Aquesta suposa la millor representació d'una oferta turística polièdrica que va més enllà del consolidat sol i platja, i que posa en valor un ric llegat patrimonial i històric-cultural, unes tradicions vives, una magnífica gastronomia i una generosa naturalesa. (Ajuntament de Gandia; 2018)

Per promocionar-se, Gandia compta amb pàgines web com ara:

- El portal web oficial de l'Ajuntament www.gandia.es , en el qual consten els serveis que ofereix la ciutat, com el servei d'esports, la policia local, Wifi Pública Gandia, l'agenda pública de l'alcaldeessa, l'espai d'innovació i noves tecnologies, l'institut municipal d'arxius i biblioteques, l'oficina municipal d'habitatge, recursos humans i ofertes d'ocupació, sendes urbanes i l'oficina municipal per a les víctimes de violència de gènere, entre altres.
- i amb el seu portal web oficial de turisme www.visitgandia.com on es pot trobar tota informació turística sobre la localitat com: Què visitar, festes, platges, esports, esdeveniments i notícies relacionades.
- També compta amb el seu propi Canal de Youtube (Canal Gandia) <https://www.youtube.com/user/aytogandia>
- i amb conters en les reds socials com Facebook (Ajuntament de Gandia @aytogandia) <https://www.facebook.com/aytogandia> , Twitter (Ajuntament de Gandia @aj_gandia) https://twitter.com/aj_gandia i instagram (ajuntamentdegandia) <https://www.instagram.com/ajuntamentdegandia/> .

El municipi també disposa de diferents Tourist Info per informar als visitants i turistes dels dubtes o problemes que els puguin sorgir per conèixer millor la ciutat, com és a Gandia ciutat, situat davant l'estació Renfe, a l'Avinguda del Marqués de Campo 16, i al passeig marítim de la platja Nord, Faro 1, Paseo Neptuno S/N.

A més, Gandia participa en diferents Fires de Turisme per expandir al màxim els atractius de la ciutat, com és la Fira Navartur celebrada a Pamplona, per atraure el turisme procedent de Navarra i el País Basc, la Fira INTUR celebrada a Valladolid, La pròpia Gala de Turisme de Gandia, fires de turisme d'àmbit internacional com La Fira de Turisme d'Utrecht, La fira de Turisme de París i La fira de Turisme de Londres, entre altres fires.

Il·lustració 20: Tourist Info; Font: Turisme de Gandia

4. Les rutes culturals com a dinamitzadores del turisme

Les rutes culturals són itineraris que estableixen un recorregut per els monuments que es dispersen per un territori. Aquests estan units per una temàtica comú al voltant del seu estil artístic o la seua proximitat geogràfica, facilitant així la visita turística i l'accés al nostre Patrimoni.

Aquestes són rutes que s'integren fàcilment i de manera espontània dins del turisme cultural, les quals capten una demanda cada volta major per damunt de la mitjana del turisme general i es diferencien de la resta del turisme cultural per la seua pròpia essència, que consisteix en recórrer i al mateix temps veure, conèixer i sentir, no romandre, com ocorre amb el turisme de sol i platja, entre altres.

Encara que el turisme cultural ja té una tradició consolidada, les rutes turístiques culturals no solen estar estudiades des d'una perspectiva teòrica sinó netament cultural o descriptiva. Aquestes com a recurs solen tindre un significat històric i estar vinculades a factors religiosos o comercials, encara que, també es plantegen rutes basades en

expedicions, conquestes o camins que van fer determinats personatges que han passat a la història.

Per altra banda, existeixen rutes imaginades directament per al turisme, és a dir, destins i possibles productes turístics (recorreguts tematitzats o rutes temàtiques). En aquest cas, la ruta no tindria una raó de ser històrica, sinó que estaria basada sobre una característica cultural, que actuaria com a pretext per al seu disseny.

També podem classificar les rutes en "genèriques" o "específiques" segons el concret del seu traçat i continguts. És evident que les rutes "Històriques" tenen una major inclinació, donat el seu origen, a ser específiques, encara que també en aquest cas s'admeten diversos nivells de concreció. Per contra, les rutes temàtiques, en ser una proposta amb base cultural, no tenen "principi" ni "fi", sinó un "recorregut", el que nosaltres vulguem donar-li segons els nostres interessos i objectius.

Per tant, en la segmentació turística dels possibles clients de les rutes culturals podríem distingir entre:

- Turista específicament cultural: motivat principalment per determinats aspectes de la cultura (rutes específiques, o productes específics referents a rutes històriques i temàtiques).
- Turista cultural genèric: interessat en els aspectes culturals (circuitos - urbà).
- Turista amb referències culturals: turista no cultural que consumeix productes culturals, aïllats o dins d'altres productes (rutes – destinacions de caràcter molt genèric).

Algunes de les rutes culturals més exitoses a Espanya són:

- “El camino del Cid”: En la qual es realitza un recorregut per els llocs relacionats amb la vida del llegendari cavaller espanyol Rodrigo Díaz de Vivar. “El cantar de Mio Cid” és la guia del viatge, el famós poema del segle XII que narra la seua història passant pel traçat indicat al llibre: Castella i Lleó, Castilla-La Mancha, Aragó i la Comunitat Valenciana. (Revista PH, Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico)
- La ruta del modernisme a Barcelona: En aquesta es recorre el barri de l'Eixample o “Ensanche barcelonés”. Aquesta és una xarxa urbana que constitueix per si mateixa un dels símbols de la moderna capital i en la que es poden apreciar tots els edificis modernistes més emblemàtics de la ciutat.
- La Ruta de *Don Quijote*: Aquesta ha sigut declarada pel Consell d'Europa itinerari cultural europeu. Són mil quilòmetres que vertebraven la Comunitat de Castella-la Mancha i per els que el viatger pot viure les aventures del fidalc creat per Miguel de Cervantes. “Camp de Criptana”, “Tomelloso”, “Mota del Cuervo” o el “cerro Calderico de Consuegra” són alguns dels llocs que formen part del paisatge castellà-manxec integrat en aquesta ruta.
- El Camí de Santiago: Aquesta famosa ruta es tracta d'un pelegrinatge catòlic amb el propòsit d'arribar a la tomba atribuïda a l'apòstol Santiago el Major, la qual està situada en l'antiga catedral de Santiago de Compostel·la (Galícia). La ruta és d'origen medieval i, avui en dia, de les més antigues i concorregudes. De fet, es divideix en diferents rutes, que són:
  - El camí de Santiago en Galícia
  - El camí de Santiago Francès
  - Camins de Santiago del Nord
  - Camins de Santiago de la Via de la Plata

- Camins de Santiago de la Via de l'estrela
- Camins de Santiago de l'Ebre
- Camins de Santiago de Castella
- Camins de Santiago Catalans
- Camins de Santiago del Sudest i Llevant
- Camins de Santiago de les Rutes dels Mozàrabs
- Camins de Santiago des de Portugal
(Espanya es cultura; Rutas culturales por España)

Pel que fa al territori de la Safor comptem amb rutes com:

La ruta dels clàssics

Aquesta ruta, creada per Josep A. Gisbert l'any 2010, tracta d'evocar els segles XIV i XV, visitant els territoris relacionats amb els clàssics de la literatura valenciana Ausiàs March, Joanot Martorell i Joan Roís de Corella.

A 8 quilòmetres de Gandia, a Alfauir es troba el monestir de Sant Jeroni de Cotalba que és de l'ordre dels jerònims, un dels primers que es van fundar a la península. En aquest monestir es troben enterrats el pare i les dues esposes d'Ausiàs March i en el segle XVI la família Borja va mantenir i ampliar l'edifici, i està envoltat per horts de tarongers.

A 35 quilòmetres de Gandia, a Albaida, es troba les restes de la muralla del segle XV i el Palau dels Mila i Aragó formen un conjunt monumental juntament amb l'església Arxiprestal molt a prop. A la ciutat hi ha diversos museus: com L'internacional de Titelles, el de Pessebres i la Casa Museu del pintor José Segrelles.

A 59,6 quilòmetres de Gandia, en Cocentaina capital de la comarca del comtat conserva la seva ciutat medieval: el Palau Comtal, construït pel famós almirall Roger de Llúria, va ser en el segle XV propietat dels Roís de Corella, família de l'escriptor de Gandia. Des de Cocentaina buscant el mar, travessem un país de muntanyes de singular bellesa: els valls de la Marina Alta.

A 38 quilòmetres de Gandia, a Dénia que avui és la capital de la comarca de la Marina alta. El pare d'Ausiàs March, Pere March, governava aquesta ciutat assetjada pels pirates. (Palau Ducal, Ajuntament de Gandia)

Il·lustració 21: Ruta dels Clàssics; Font: Palau Ducal, Ajuntament de Gandia

Ruta dels Borja

Aquesta ruta inaugurada l'any 2007, que va des de Canals i Xàtiva, passant per València fins Roma per a tornar a Gandia, on, els Borja, van refundar el seu ducat, ens permet gaudir tant del seu recorregut històric de més de 400 anys com els paratges naturals, les platges, l'art i la gastronomia dels llocs que recorren.

GANDIA:

La Ruta s'inicia a la **Antiga Universitat**, creada per Francesc de Borja, passant per la **Col·legiata de Santa Maria**, ampliada per Maria Enríquez, viuda de Joan de Borja. Aquesta va encarregar a l'escultor Damià Forment la Porta dels Apòstols i a Paolo da Sanleocadio, el retaule major (desaparegut). En el **Palau Ducal**, on van néixer la majoria dels ducs Borja i els seus descendents, destaquen: el pati d'armes, el saló de corones, la galeria daurada i la sala de les àguiles.

L'hospital de Sant Marc, el qual avui en dia es divideix en un museu arqueològic i un museu d'art, conjunt anomenat **Museu de les Clarisses**, recentment reobert al públic. El **convent de Santa Clara**, que conserva una col·lecció artística pertanyent als Borja. A partir d'aquest convent es van fundar nombrosos cenobis a tota la península, com son el de les Descalces Reals de Madrid o el de Setúbal (Portugal). **La torrassa del pi** formava part de l'ampliació de la muralla

Il·lustració 22: Ruta dels Borja; Font: Hotel Principal, 2016

efectuada per Francesc de Borja. Carles Borja, el seu successor, va fundar el **convent de Sant Roc**, el qual ara és un centre cultural amb una església barroca.

L'Alqueria del Duc va ser adquirida pel menor dels fills de Sant Francesc l'any 1590.

CANALS:

En aquesta localitat va néixer el futur Papa Calixte III, Alfons de Borja, en "**la Torre**". En front d'aquesta es situa l'**Oratori dels Borja**, que conserva una taula medieval atribuïda al Mestre de Borbotó del Judici Final.

XÀTIVA:

On va néixer Roderic de Borja, papa Alexandre VI, batejat a l'**Església de Sant Pere** el 1431. A la **col·legiata**, on estan enterrats alguns dels membres de la família, es conserven la **casa natalícia i l'església**. També es troba el retaule del cardenal Alfons de Borja i un calze de plata gravat amb el nom de Calixte III.

L'**ermita de Santa Anna** també forma part de la família, ja que aquesta va ser la seua patrona. En aquesta part de la ruta també cal visitar el **palau de l'Ardiaca**, que era el que tenien junt a la Col·legiata, l'**hospital medieval**, el **museu de l'Almodí**, el **Castell**, el qual va ser presó d'estat de la Corona d'Aragó, i el **convent de Sant Francesc**.

SANTA MARIA DE LA VALLDIGNA:

El **monestir de Santa Maria de la Valldigna** el trobem a Simat, construït per Jaume II el 1298. Rodrigo de Borja i el seu fill, César de Borja, van ser abats d'aquest monestir. Alguns dels restos que més destaquen són la porta reial, el cenobi, el claustre, la sala capitular i el palau de l'abat. Diversos terratrèmols van destruir l'església original i la que es conserva és d'estil barroc. Prop hi podem trobar l'**ermita de la Xara**, un antic oratori musulmà que encara conserva diferents arcs de ferradura i el mirhab.

VALÈNCIA:

A la **catedral** d'aquest municipi Alfons de Borja va manar construir la Capella de Sant Pere. Roderic de Borja va encarregar uns frescos per a la cúpula de l'absis. Aquest fet va suposar l'entrada de la pintura renaixentista italiana a Espanya, ja que, els frescos van ser pintats per Paolo da Sanleocadio. A la **capella** dedicada a Sant Francesc de Borja hi ha dos llenços de Goya dedicats al IV duc de Gandia. La **Universitat de València** es va fundar el 1500 gràcies a una butlla del papa Alexandre VI. Destaca el seu **claustre** renaixentista. El **Palau dels Borja**, erigit pel primer duc de Gandia i fill d'Alexandre VI, Pere Lluís de Borja és avui seu de les Corts Valencianes.

Aquesta ruta ens evoca l'esplendorós segle XV valencià sota el papat de la família Borja, l'estirp valenciana més universal.

Segons la tradició, el Papa Calixt III (Alfons de Borja 1378-1458) va néixer a la Torre de Canals, el seu nebot Alexandre VI va néixer a Xàtiva i va ser batejat a l'Església de Sant Pere a 1431. Tant la torre com l'Església encara es conserven avui en dia, i en la Col·legiata de Gandia es troben enterrats els pares i familiars d'Alexandre VI. Un altre lloc d'interès és l'ermita de Santa Anna, patrona de la família de Borja.

A escassos quilòmetres de Gandia es troba el monestir de Santa Maria de la Valldigna de l'ordre de Císcer, construït el 1928 per Jaume II, va acollir a diversos membres de la família Borja, com Rodrigo i el seu fill César Borja que van ser nomenats abats. Del monestir queda la porta reial, el cenobi, el claustre i el palau de l'Abat.

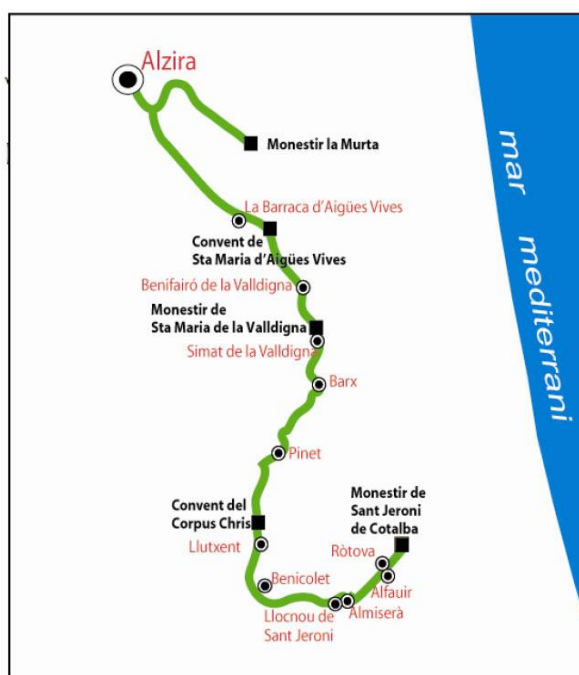
Roderic de Borja, en la seva última estada a València, abans d'arribar al papat, va encarregar al pintor italià Paolo de Sanleocadio uns frescos a la cúpula de l'absis de la catedral, això va suposar l'entrada de la pintura renaixentista italiana a Espanya.

D'altra banda, la Universitat de València també està influenciada pels Borja, va començar a funcionar en 1.500 gràcies a la butlla del papa Alexandre VI, destacant el seu claustre renaixentista presidit per una escultura de l'humanista valencià Joan Lluís Vives. LA PARRA, SANTIAGO, "La ruta valenciana de los Borja". Escapada-Punto Cero (1997). ISBN: 84-605-6908-X

Ruta dels monestirs

És la ruta que feien els captaires de monestir en monestir a la recerca d'almoines, sent el recorregut que feien el següent: Sant Jeroni de Cotalba a Alfauir, Corpus Christi a Llutxent, Maria de la Valldigna a Simat, Aigües Vives a La Barraca en Aigües Vives i la Murta a Alzira.

Tots aquests atractius històrics i culturals de la Ciutat de Gandia i de la seva comarca permeten explorar la multidimensionalitat de la imatge de la ciutat de Gandia, un objectiu plausible, ja que són molts i molt variats els atractius complementaris als de sol i platja els que ofereix aquesta destinació. No obstant, la imatge a priori projectada per la ciutat de Gandia no és tant la de ciutat històrica. La sobreexposició de Gandia com a destinació de sol i platja és molt gran. És per això que tots els elements anteriorment assenyalats propis de la promoció i comercialització dels destinacions es fan imperatius per a la promoció de Gandia com una destinació alternativa a la oferta clàssica de sol i platja. (València Turisme)

Il·lustració 23: Ruta dels Monestirs; Font: La Barraca d'Aigües Vives

5. Turisme literari

5.1 Turisme literari dins el turisme cultural

Richards (1996) defineix el turisme cultural com "el moviment de persones cap a manifestacions culturals fora de la seva àrea de residència, amb la finalitat d'obtenir noves dades i experiències per satisfer les seves necessitats culturals"

Partint d'aquesta definició global, és important esmentar que d'aquest turisme es deriven una sèrie de modalitats, com el turisme urbà, gastronòmic, cinematogràfic, arqueològic ... De totes elles, aquest treball està centrat en el Turisme Literari.

El Turisme Literari és "una modalitat de turisme cultural que es desenvolupa en llocs relacionats amb els esdeveniments dels textos de ficció o amb les vides dels autors. Un

nou turisme cultural que s'imbrica la ficció al món real "(Madagan i Rivas, 2011, p.10). Aquests autors sostenen que és una modalitat de turisme cultural destinat a visitar certs llocs on es troben una sèrie d'elements com ara cases-museu, Cafès, escoles, universitats, etc., relacionats amb grans obres o autors de la història de la literatura. Es pot dir també que el Turisme Literari el constitueix una motivació turística cultural de visitar les ciutats on es van gestar obres literàries d'especial significació o on els seus autors van deixar alguna petjada, així com els llocs als quals van estar vinculats en algun moment de la seva vida

Squire (1996) destaca que el turisme literari té com a fonament el desig del públic d'experimentar a través de l'obra literària una imatge del passat o una imatge actual filtrada per la perspectiva de l'autor i vincular aquesta imatge al present real: connectar passat i present , realitat i ficció.

Entrar a habitatges que en el seu temps van habitar autors i autores significa descobrir el seu univers personal i creatiu. Algunes han estat convertides en cases-museu. A Espanya aquest component de la cultura no ha estat prou desenvolupat. Des de l'Administració han de subratllar el valor social de patrimoni cultural literari per afavorir la seva protecció i fomentar el seu ús i gaudi pels visitants d'una destinació.

Aplicar a la literatura el concepte o categoria de "patrimoni" vol dir que la idea de les creacions escrites, fins i tot, en alguns casos, orals, amb una certa perspectiva estètica formen part d'aquell conjunt de productes culturals valuosos que una societat o un poble acumulen i transmeten. L'acció pública, la valoració, la preservació, l'increment i la difusió de tot aquest patrimoni és de gran valor.

Per a una col·lectivitat humana el territori no vol dir res, no té relació amb la seva identitat distintiva com a grup, si no ha estat carregat de signes i de símbols, si no té un afegit de connotacions mítiques, històriques i emblemàtiques. Un territori és "nostre" perquè ho hem fet el nostre a través de la paraula, perquè ho hem marcat amb senyals en les quals ens reconeixem, perquè amb el pas del temps, de les narracions, de les construccions, de la creació de paisatges urbans i agraris, li hem donat un "caràcter", una especificitat o diferència, on amb els seus ocupants ens reconeixem. També és important ressaltar que entre llengua, identitat i territori, res és producte de la naturalesa, tot és resultat de processos culturals. (Joan F.Mira; 2007)

La complexitat entre el món del llibre i el patrimoni cultural radica que hi ha molts elements d'aquest món literari que estan associats al que podria denominar-se:

- Patrimoni cultural tangible: cases-museus d'autors, obres incunables, manuscrits etc.
- Patrimoni cultural intangible: continguts, tradicions, representacions etc.

5.2 Literatura, geografia i turisme

Com manifesta Loriga (2010), la literatura pot ser un al·licient a l'hora d'escollir una destinació. Aquest turisme ha d'actuar com a estímul.

El Turisme Literari és una idea original, imaginativa i diferent de promoure el turisme, sense haver de recórrer a les eines tradicionals com fullets o anuncis de televisió, que no són més que estratègies publicitàries de promoció d'una destinació. La literatura va més enllà. Per descomptat que també és una important eina de promoció d'una destinació poc conegut, però amb la particularitat que la persona turista pot per si

mateixa comprovar com són els llocs descrits en la novel·la i sentir-se el protagonista de la història que ha llegit.

Madagan i Rivas (2011) afirmen que el Turisme Literari és una altra alternativa més per explorar i conèixer destinacions noves, captivar lectors i lectores apassionats per enriquir-se amb la literatura i cultura de diferents països.

Els llibres (principalment novel·les) poden substituir les guies turístiques i convidar al turista a viatjar als escenaris de ficció novel·lada, a més de servir com a guia del viatge. Un espai geogràfic adquireix cert significat literari a partir dels seus vincles amb escriptors i amb la configuració de les seves obres. El fet que aquests llocs atreguin els turistes, permet associar directament al turisme literari amb el turisme cultural.

L'anàlisi de la relació entre la literatura i el lloc es deriva de la geografia humanista [Porteous (1985); Kong i Tay (1998)]. En l'última dècada s'ha incrementat l'interès per la relació entre la literatura i el turisme [Busby i Hambly (2000)]

Hebert (2001) conclou després dels seus estudis empírics sobre dos llocs literaris - Chawton (sud-est d'Anglaterra) i Laugharne (sud de Gal·les) - que el turisme literari es comporta de manera anàloga al cultural- heritage tourism- pel que fa a la seva vinculació a una classe o perfil social: professionals, directius o executius del sector serveis i treballadors de coll blanc, principalment.

La literatura pot esdevenir un generador de recursos econòmics de manera que es pot produir un procés mitjançant el qual els actius literaris siguin rendibles per a crear consum turístic (Cohen, 1988; Lleis de 1995, Hebert 1996; Selwyn 1996; McKercher i du Cros, 2002; Andersen i Robinson, 2002; Suvantola, 2002).

Els llocs literaris inspiren visites turístiques [Hebert (1996)] i, en aquest sentit Butler (1986) estableix i classifica les motivacions que genera el turisme literari.

Un paisatge també pot ser un rerefons impassible dels moviments humans, un paisatge determinat i personalitzat per la mirada i els afectes de l'escriptor o escriptora. Aquesta mirada afectuosa converteix en lloc privilegiat, característic i simbòlic, un accident geogràfic determinat neutral i impersonal. D'aquesta manera molts paisatges són circumstancials a l'obra i la vida de molts escriptors i no som capaços d'imaginar-lluny del decorat que ells han creat.

El primer element perquè es formin aquests paisatges diferenciats que ens ofereixen algunes obres és la memòria, el factor creatiu. La infància i els anys de formació són molt importants per als creadors. És el temps en què es forma, creix i instal·la la seva sensibilitat i alimenta la personalitat de l'artista i la seva visió del món. L'avui i l'ahir són els seus materials.

Kant ens diu que les nostres actituds, sentiments i judicis són estètics precisament per la relació directa que tenen amb l'experiència. L'experiència, el passat, actualitzats per la memòria, directament o indirectament.

Ningú pot jutjar la bellesa d'un objecte que no hagi conegut. Sempre és l'experiència i no el pensament conceptual, el que dona dret al judici estètic. Emili Teixidor (2009).

Vivim en una societat cada vegada més influïda pels mitjans de comunicació, que demana urgentment incrementar la sensació de realitat, la mobilitat gira al voltant de l'experiència dels llocs, entenent per llocs creus de coordenades temporals i espacials on s'incorporen processos de memòria capaços de generar comunitat.

La mobilitat internacional cada vegada tendeix més a buscar experiències d'observació de segon ordre en llocs que ofereixen aquestes oportunitats ready-made. Acostumen a fer-ho les destinacions predilectes del turisme cultural, ciutats com Venècia, París o Florència. Però, també, en escala menor, els anomenats llocs de memòria, llocs on en algun moment, placa o indicador, contribueix a precipitar la memòria col·lectiva.

Régis Debray afirma que: "el turista és algú que, incapaç de canviar el món, canvia de món".

A més de l'associació genèrica d'una obra amb una ciutat, la literatura afegeix densitat ontològica als llocs de memòria, que sovint destaquen l'entorn i es transformen en punts significatius de l'esfera terrestre gràcies a un poema, una novel·la, o les al·lusions a un assaig. Uneixen a la imaginació uns llocs que d'altra manera desapareixerien en foscor de la vida quotidiana, del sorgiment de l'espai com a paradigma epistemològic privilegiat per la nostra època. Un espai que porta amb si el record d'una forma substantiva. (Joan Ramon Resina; 2009)

En els últims anys la idea de paisatge ha entrat amb força en la gestió cultural, especialment com a element dinamitzador de la literatura. Fins fa poc la geografia s'interessava per la literatura com a descripció del paisatge. Els llibres de viatge o les narracions literàries ens dibuixen, ens emmarquen o ens expliquen un paisatge que podríem anomenar "real", però els geògrafs també s'han interessat en les descripcions dels paisatges de "ficció", geografia imaginària que té gran importància en la concepció del món i l'espai.

Però també s'han establert nous models de relació entre paisatge i literatura, ara s'estableix relació entre l'individu i el territori. Per conèixer un lloc, per llunyà que sigui, la literatura ja no és una de les poques vies d'accés, anar directament s'ha convertit en l'opció més habitual.

En la nostra societat actual hem acabat tenint més a mà el paisatge que el text. Aquest requereix més esforç. No és gens estrany que s'hagi aprofitat aquest fet per definir nous models d'acostament a la literatura. Convidem a l'individu a anar directament al territori i allí us proposem llegir o escoltar uns textos que descriuen el que té davant. En aquest nou model de relació intervenen altres agents a més de l'escriptor i el lector.

Les rutes literàries són un model divulgatiu molt potent per introduir i difondre la literatura. Es pot dir que si la literatura era i és una finestra del paisatge, actualment amb aquests nous models el paisatge és una finestra a la literatura. (M. Carme Montaner 2007).

5.3 El turisme literari. Exemples pràctics.

Per tot el dit, als darrers anys veiem un autèntic boom del turisme literari que comença a concretar-se en diverses rutes i experiències tant arreu del món com a Espanya.

5.3.1 Exemples a l'estranger

Per posar un exemple, Squire (1996) informa que un dels exemples més famosos de Turisme Literari a nivell internacional és la gran aflluència de visitants que viatgen a l'Illa Prince Edward de **Canadà** gràcies a la rellevant novel·la de Lucy M. Montgomery anomenada Anne of Green Gables.

Un altre exemple clar seria un petit poble de **Colòmbia**, a Llatinoamèrica, anomenat Aracataca. El seu nom, en ser complicat de pronunciar resulta també complex a l'hora de recordar-ho, per tant, aquests inconvenients contribueixen a que passi desapercbut.

Gràcies al fet que aquest poblet era la ciutat natal de Gabriel García Márquez, cèlebre escriptor i Premi Nobel i autor de la famosa novel·la Cent anys de solitud, rep multitud de turistes que han llegit i gaudit el llibre. No obstant això, hi ha fins i tot un projecte per poder modificar-li el nom, pel de Macondo, nom que l'escriptor va assignar a un poble imaginari que es converteix en l'escenari de la seva obra. Així doncs, amb aquest nou nom més fàcil de recordar, pretenen explotar turísticament aquest racó, que si no fos pel famós escriptor Gabriel García Márquez probablement mai s'hagués donat a conèixer.

A Londres, **Regne Unit** es pot visitar el teatre Blackfriars i el Globe, on es representaven les obres de Shakespeare. A l'església St Andrew by the Wardrobe es conserva un dels sis manuscrits amb signatura de l'escriptor o visitar el lloc on va estar la casa en què va escriure obres com Otello o Macbeth, al costat del Museu de Londres, encara que la placa commemorativa es va retirar a la Segona Guerra Mundial i mai va tornar a posar-se. Si ets fan de la literatura de misteris, especialment d'Arthur Conan Doyle i el seu Sherlock Holmes, no deixis de visitar el 221 de Baker Street, la casa que recrea on van viure i van combatre el crim el detectiu i el seu ajudant Watson.

A **Verona**, seguint amb Shakespeare podem revivre l'amor de Romeu i Julieta. Pots visitar la Casa de Julieta, on centenars de turistes provinents de tots els punts del planeta deixen cada any escriuen cartes a Julieta comptant els seus amors i desamors. I, per què no, evocar aquells versos de "No sé com expressar-te amb un nom qui sóc! El meu nom, santa adorada, m'és odiós, per ser per a tu un enemic. De tenir-la escrita, rasgaria aquesta paraula".

5.3.2 Exemples a Espanya

Soria, la ciutat de Catella i LLeó, a més de ser un dels llocs més freds d'Espanya, també és aquell al qual cal anar si es volen seguir els passos d'Antonio Machado. Des de la ciutat es pot ampliar el recorregut i fer una ruta seguint al poeta per la zona de Pinedes. A Sòria ciutat l'ajuntament organitza visites guiades que segueixen a Antonio Machado per la ciutat com l'aula en la qual va impartir classes, la Casa dels Poetes i el Olmo. Però, sobretot, a Sòria és on hi ha la tomba de Leonor, la seva estimada esposa.

Soria també està unida a Bécquer, que es va casar amb una soriana i que va situar a la zona algunes de les seves llegendes. A la província hi ha dues cases museu, una de l'escriptor i una altra de la seva dona. I a més a Sòria fan un esdeveniment al cementiri el dia dels Difunts becquerià.

Segovia. Aquesta és turisme literari del mainstream durant el mes de setembre, quan acull el Hay Festival en la seva edició Espanya i congrega escriptors, lectors i entusiastes de les lletres. La resta de l'any presenta atractius com és Antonio Machado i la seva casa. Una antiga pensió en la qual va tenir una habitació mentre era professor a l'Institut de Batxillerat, entre 1919 i 1932. Aquesta es manté tal com era aleshores (sostres baixos, mobles de l'època, decoració modesta) que és possiblement el millor de l'experiència de veure-la. L'espai és reduït, però la visita es fa amb guia que explica els secrets de la casa. L'entrada és pràcticament simbòlica.

Però a Segòvia van viure altres escriptors com Sant Joan de la Creu, i és possible fer una ruta literària seguint les seues petjades.

Un altre exemple també és **Salamanca**, aquesta era una de les grans ciutats de l'Edat Mitjana a Espanya i és el lloc en el qual hi ha una de les universitats més antigues. Molts escriptors van viure o van morir-hi (vegeu Unamuno), encara que la més famosa - la que més turisme ha despertat des de sempre - és Teresa de Jesús, la poetessa mística que

a més és santa. La seva casa és la primera parada del recorregut. A més hi ha un hort dedicat a Calixto i Melibea, els protagonistes del llibre medieval que a tots ens va despertar curiositat quan érem adolescents, la Celestina i una casa musu d'Unamuno.

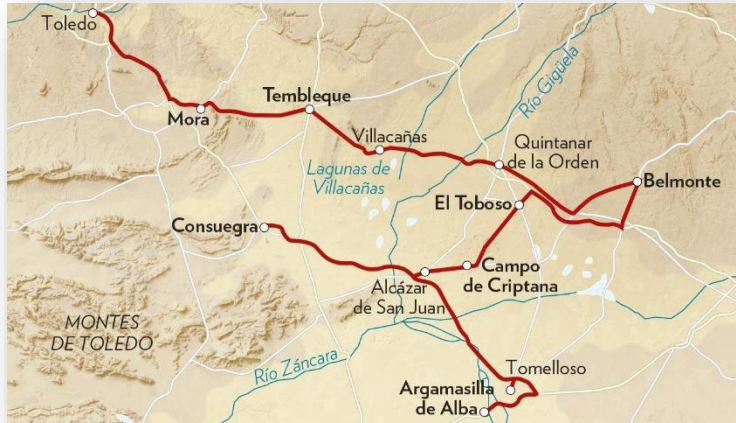
Santiago de Compostel·la. Molts escriptors han nascut, treballat, viscut o mort a la capital gallega. Al cementiri de Boisaca, hi ha les restes de Valle Inclán, a qui també es pot seguir per la ciutat. La parada més popular de totes les associades a Valle Inclán és una estàtua en l'Albereda, el parc vuitcentista del centre. L'escriptor està assegut en un banc, apreciament les vistes. També hi ha un centre Torrent Ballester i un museu que és una pensió d'estudiants del segle XIX, tal com era quan va inspirar la novel·la la casa de la Troia.

En **A Coruña** compten amb el museu d'Emilia Pardo Bazán, que ocupa el primer pis de la Reial Acadèmia Galega, i no molt lluny de la ciutat hi ha la casa de Wenceslao Fernández Florez. També hi ha la casa museu de Santiago Casares Quiroga, el polític de la II República, que té certa relació amb el món dels llibres: a la casa falta la immensa biblioteca del polític perquè, quan va esclatar la Guerra Civil, les tropes franquistes van cremar, van destruir o van portar davant la justícia els 10.000 volums que la formaven.

Les Palmes de Gran Canària. A més de ser un dels punts d'interès turístic més important d'Espanya, és una ciutat literària, ja que és on va néixer Benito Pérez Galdós. L'escriptor hi va viure fins a 1862. La casa funciona com a lloc per descobrir com era la vida de les classes altes en el XIX a l'illa. A l'illa també hi ha la casa museu de Tomás Morales (un poeta modernista no gaire conegut, però sempre estem disposats a visitar cases museu literaris) i a Les Palmes una institució cultural d'edifici modernista amb el suggerent nom de Gabinet Literari.

A **Terol** hi trobem el mausoleu dels amants, que van protagonitzar moltíssimes reescriptures literàries de la seva història, pel que el fa una destinació altament literària. També es pot seguir el camí del Cid que passa per Castella i Lleó, Castella-la Manxa, Aragó i Comunitat Valenciana, a través de diferents rutes d'entre 50 i 300 quilòmetres connectades unes amb altres, i veure edificis modernistes, entre altres.

Dividit en 10 trams, per diverses localitats de la província de **Toledo, Albacete, Ciudad Real** i **Guadalajara** existeix la Ruta del Quijote. Aquesta ens convida a conèixer les terres manxegues a través dels paratges pels que van transcórrer les aventures del Quixot. Un recorregut de gairebé 2.500 quilòmetres.

Il·lustració 24: Ruta del Quijote; Font: Guia del Ocio, Las Provincias

5.4 El turista literari

El / la turista literari / a és qualsevol persona apassionada per la literatura fins a arribar al punt de tenir una lleu obsessió per introduir-la en els seus hobbies o interessos. Per això, en el moment de viatjar, aquesta persona pretén explorar i descobrir aquells llocs que posseeixen certa connexió o relació tant amb les històries que ha llegit, com pels / les autors / es que les van crear. Les mateixes cases d'escriptors, paisatges, determinats, llocs, encara que només hagin cobrat vida en la ficció etc. El turista literari s'acosta a aquests llocs per la curiositat de trobar indicis, petjades i raons de peu a escriure aquestes increïbles paraules.

Per a la turista literària, viatjar a través de lectura és com viatjar per mitjans de les lletres, és a dir, sentir cada lloc encara que mai hagi estat aquí.

Madagan i Rivas (2011) destaquen que les imatges d'algun destí en mans d'un turista literari, juguen un paper molt important, ja que poden ser d'una banda beneficioses o per contra generar un sentiment negatiu sobre el lloc. Aquestes imatges han de tenir una sèrie de característiques: han de ser distintives, que es diferenciïn de les altres; atractives, que captin la nostra atenció, tinguin encant ...; simples, que siguin senzilles i per descomptat que siguin creïbles, "fundades en la realitat" (Kotler i Gertner, 2004).

Cada vegada són més els turistes literaris. Volen trobar una experiència singular, diferent i exclusiva en els seus viatges, i per això se'ls presenta una variada oferta a l'hora d'escollir.

Lorite (2013) presenta l'allotjament com un dels elements més decisius en un viatge. En el cas dels turistes literaris, a part de tenir la possibilitat de conèixer enclavaments característics de la literatura en una ciutat (cases-museu, carrers per on va passar Antonio Machado, on prenia cafè Ramón Gómez de la Serna ...) tenen a més l'opció de allotjar-se en hotels freqüentats per cèlebres escriptors, com ara el conegut Hotel Chelsea de Nova York, on s'allotjaven escriptors com Mark Twain, Tennessee Williams o l'Cadogan a Londres, on s'allotjava Oscar Wilde. L'Hotel de les Lletres, ubicat al carrer Gran Via 11 de Madrid, mereix una menció especial, ja que com exposa la seva web "és un homenatge al món de la literatura i als pictogrames com a elements primigenis de composició del llenguatge escrit".

"Els turistes literaris estan interessats específicament en la forma en què els llocs han inspirat l'escriptura i al mateix temps com l'escriptura ha creat els llocs. Per tal d'esdevenir un turista literari només es necessita una novel·la i una ment inquisitiva" (Madagan i Rivas, 2011, p.22).

5.4.1 Perfil i motivacions de la turista literària

En paraules de Prentice (1993) i Silberberg (1995), es diu que els turistes literaris solen ser persones amb un gran nivell cultural i fins i tot amb un alt poder adquisitiu. Però aquesta idea no està clara del tot. Segons Madagan i Rivas (2011), els llibres solen actuar com una via indirecta de promoció, el que portaria a "afavorir una millor segmentació del mercat pel perfil de qui s'acosta a l'obra narrativa considerada en particular" (Madagan i Rivas, 2011, p.7). Són moltes les raons per les quals els consumidors de Turisme Literari es veuen atrets a l'hora de visitar els llocs que d'alguna manera estan vinculats amb l'obra que han llegit. L'atracció pot ser principalment qualsevol autor i després englobar moltes altres característiques.

Herbert (1996) afirma que "els llocs literaris inspiren visites turístiques", i, segons aquesta conclusió, Butler (1986) fixa una sèrie de motivacions que origina el Turisme Literari. Les raons que Butler (1986) estableix per visitar un lloc induïts per una motivació literària són les següents:

1. "Atracció per llocs que tenen connexions amb la vida dels escriptors" (cit. A. Madagan i Rivas, 2011, p.30). Conèixer el destí, el qual té relació directa amb l'escriptor, la seva casa natal, lloc de naixement ...
2. "Atracció per aquells enclavaments geogràfics que conformen la configuració d'algunes obres literàries" (cit. A. Madagan i Rivas, 2011, p.30). Sentir curiositat pels llocs que apareixen com a escenari en les obres.
3. "Atracció per les localitzacions que van inspirar i emocionar a l'autor o van donar l'impuls per a la creació d'obra literària" (cit. A. Madagan i Rivas, 2011, p.30).
4. "Curiositat general" (cit. A. Madagan i Rivas, 2011, p.30).

6. Creació d'un producte de turisme literari per a Gandia

Per a la gran majoria dels turistes, a Gandia el principal atractiu és la seua platja. Aquest és el problema que ens du a la estacionalitat i a la falta de reconeixement cultural i històric de la ciutat. Per aquesta raó s'intenten promoure altres tipus de turisme, com és el turisme literari, i en aquest cas, el turisme literari d'escriptores en la història. Un producte creat principalment per a turistes amants de la literatura i valencians.

6.1 Història de la literatura a la Safor.

A València la literatura comença a adquirir una presència important en la baixa edat mitjana, l'anomenada literatura andalusiana del segle XI al XIII, escrita en àrab clàssic i amb una forma d'entendre la vida mitjançant la tradició àrab i islàmica amb influències perses i bizantines. Aquest període entrà en decadència amb la conquesta cristiana de Jaume I al segle XIII, encara que aquesta literatura àrab es mantindrà fins al segle XVI pels moriscos i musulmans, en aquest moment es silenciarà amb l'expulsió pel rei Felip III.

La literatura canviarà de pensament i d'expressió amb la cultura cristiana, les cerimònies es realitzaran en llatí, als palaus es parlarà en romanç i es cantarà en la llengua d'Oc ja catalana. Al Regne de València s'escriurà majoritàriament en llatí i català de València, encara que si es tracta de parles hi havia diverses a les ciutats, la literària en romanç i la llatina com a llengua eclesial.

En aquest context feudal trobem la família March com una de les de la cort d'Alfons d'Aragó (Alfons el Vell). Ausiàs March, fill de Pere March esdevindrà en l'exponent més brillant de la poesia europea del segle XV, segle d'Or de les Lletres Valencianes. Escriptors com Joanot Martorell, autor de "Tirant lo Blanc", i Joan Roís de Corella seran considerats com a extraordinaris.

A diferència de la resta d'Europa, a València, algunes dones de la burgesia urbana no sols llegien sinó que comentaven les seues lectures en tertúlies literàries com les d'Isabel Suaris i Àngela Sabata. Na Tecla Borja, neboda de Calixt III, participava en debats poètics amb Ausiàs March, Bernat Fenollar i Joan Moreno.

Els llibres més llegits per les dones del segle XVI eren els de cavalleria escrits en vernacle, que estimulaven la imaginació eròtica de les dones. De fet, va ser Isabel Lloris qui pregà a Galba la traducció de la quarta part del Tirant.

La literatura escrita en llatí i no en valencià començaria a eixir de l'imaginari medieval i entraria en el de l'humanisme. Hi entraran les modes italianes i les flamenques i s'establirà la llengua llatina com a expressió culta.

Després d'instal·lar-se l'impremta, obrint mercats i idees de tota Europa, es troben personatges conversos, d'origen jueu, que escrivien les seues obres en diverses llengües, com Lluís Vives.

En la Gandia del trànsit del segle XV al XVI la duquesa Maria Enríquez brilla amb llum pròpia en l'àmbit polític, cultural i religiós. Noble i culta, introduí les primeres mostres d'art renaixentista a la Col·legiata de Gandia. El seu amor pels llibres es va posar de manifest quan va patrocinar la traducció de les "Epístolas de San Jerónimo" de Juan de Molina.

El segle XVI valencià serà el segle dels Borja, especialment al ducat de Gandia, amb una figura de renom: Francesc de Borja, qui redactarà en castellà els seus escrits religiosos entre altres però seguirà utilitzant el català i el llatí, al igual que el portuguès i italià. Isabel de Borja Enríquez, filla de Maria Enríquez i el segon duc de Gandia, als 11 anys ja sabia llegir llatí. Tant sor Joana de la Creu i de Castro-Pinós qui ingressà al convent als 8 anys d'edat, com sor Anna de la Creu de Borja i Centelles, qui ingressà amb sols 3 anys, parlaven i escrivien llatí.

Els convents femenins durant l'Edat Moderna van ser a més centres d'educació i cultura per a les dones, on, no sols s'ensenyaven a llegir o escriure, també la pintura i la música. El convents de les clarisses va fer aquesta funció.

En aquest context, a pesar de la discriminació que patien les dones, els llibres més llegits per aquestes eren els de cavalleria escrits en vernacle, que estimulaven la imaginació eròtica. De fet, va ser Isabel Lloris qui pregà a Galba la traducció de la quarta part del Tirant.

A partir d'aquest segle serà el castellà el que, junt al llatí, es convertirà en llengua dominant de la literatura, encara que a la poesia seria el llatí, menys per al segon

personatge borgià més important i naixcut a Gandia, Galceran de Borja, que l'escriuria en castellà.

Després de les persecucions s'imposarà la decadència i el silenci literaris.

Arribat el segle XX a Gandia tot comença amb la commemoració del cinquè centenari de la mort d'Ausiàs March el 1959, ja que, la Safor sempre havia sigut un paratge de pas per als poetes valencians.

En podem destacar la lírica romàntica del frare camil de Beniopa, Francesc Miret, mort assassinat el 1936.

En quant a autores, són poques les que apareixen apareixen als mitjans escrits locals:

Rosabel Ferri i Mª Asunción Peiró escriuen al "Boletín informativo de las congregaciones marianas" entre moltes altres i Adelina Bataller, la primera dona de la Safor en publicar un estudi historiogràfic en el segle XX.

Després de la celebració de 1959, hi hagueren uns prohoms gandians, com Joan Climent, Joan M. Bonastre i l'alcalde de la ciutat, Joan Lorente. Aquests, amb el suport de la Diputació i la Universitat de València qui organitzaren uns Jocs Florals per honorar l'insigne poeta de Gandia i senyor de Beniarjó. Es convocaren uns premis de poesia a Gandia en valencià i en castellà, jurats dels quals eren Joan Fuster i Josep M. Castellet. El resultat de la festa fou la iniciació a Gandia i a la Safor de la recuperació simbòlica del poeta de Beniarjó i el reemprendiment de la literatura medieval.

També els premis de poesia "Ausiàs March" aniran adquirint notorietat i categoria literàries gràcies a alguns dels guanyadors com Vicent Andrés Estellés.

Pels anys 60 els poetes van ser silenciats i la llengua s'anava degradant utilitzant-se únicament al carrer i l'àmbit familiar. Aquesta desafecció lingüística impulsada pel franquisme convertia Gandia en un erm cultural.

El 1968 Gandia entrava de colp en la modernitat, tingueren prou importància l'existència de ràdios locals, setmanaris com "Ciudad" o "El Tossal" un cineclub. Totes aquestes, activitats de les minories de la clandestinitat cultural antifranquista.

El paper que jugarà el poeta Joan Climent junt a altres mestres, i l'activisme de l'advocat Francesc Candela amb altres dels seus companys. També l'arribada de l'escolapi Vicent Faus i el professor Josep Iborra els quals feren de mestres de llengua i cultura valenciana als joves de l'època.

La llibreria Concret i la cafeteria Tano transformaren el cèntric carreró de correus en el primer espai literari de Gandia. Tot el que suposava la presència de l'oposició clandestina al franquisme conformava el corrent renovador que influiria en les mentalitats joves de Ganda i la Safor.

Ala dècada dels 70 serà quan comença a visualitzar-se la voluntat de crear un espai literari tant català com valencià a Gandia i la Safor. Amb Joan Fuster i el seu projecte intel·lectual de repensar el "país valencià", els joves s'imposaren com a un deure cívic fer una reinterpretació de la tradició literària antiga i la moderna, per tal de recrear un imaginari espai literari. Amb la Transició i l'adveniment de la democràcia naixen grups i col·lectius importants per a les dones com són Dones de la Safor i Mestres de la Safor,

organitzant tota mena d'actes culturals i on destacà Marifé Arroyo, amb un paper realment important en la implantació del valencià.

Apareixen les primeres publicacions d'una nova generació literària. La Safor aportava poetes com Josep Bonet, Joan Navarro, Josep Piera i narradors com Rafa Ferrando, Cremades i Arlandis, Ignasi Mora, Joan M. Monjo, Rafa Gomar...; En el 76 es celebra el I Encontre d'Escriptors dels Països Catalans el qual acollirà a Gandia autors com Maria Aurèlia Capmany, Jaume Vidal Alcover, Lluís Solà, Montserrat Roig i Jaume Fuster entre altres. Tots aquests compartiren idees civils, il·lusions literàries, polítiques i personals amb els joves escriptors saforencs i valencians. Jaume Vidal Alcover definí Gandia com "La Florència literària del segle XV". Per ser la ciutat dels clàssics, aquesta serà una visió que enlluernà l'imaginari dels joves poetes gandians i saforencs.

El professor Josep Iborra i l'escolapi Vicent Faus transmeteren els seus coneixements lingüístics i literaris a aquells que després formaran part del Col·lectiu de Mestres La Safor.

Els primers llibres d'autors saforencs començaran a aparèixer en aquesta dècada, publicats a València i Barcelona. Oliva s'hi afegia creant plataformes com la llibreria-galeria La Fona. Els premis literaris de Gandia els obtindran Marc Granell i Joan M. Monjo. A més, per a possibilitar la recuperació de la memòria literària valenciana, l'IVEI de València editarà la Biblioteca d'Autors Valencians, que dirigiran Joan Fuster i Eduard J. Verger, poeta vinculat vitalment a Tavernes de la Vallidigna.

La dècada dels 80 començava d'una manera molt creativa amb el nou full satíric "el Dàtil", dirigit per Ignasi Mora i amb la col·laboració del grup de Dones de la Safor a la seua secció pròpia "La granera voladora".

S'havien renovat els premis literaris de Gandia i se'n crearen nous com els Premis de poesia "Senyoriu d'Ausiàs March" de Beniarjó. També sorgiren les primeres mostres culturals de primavera, iniciativa de l'ajuntament de Gandia per mitjà de Francesc Candela i d'Eligio Domingo, regidors del consistori gandià. Aquests foren els que presentaren Gandia com la ciutat dels clàssics per mostrar una panoràmica il·lustrada del que havia estat el ducat de Gandia entre els segles XIV, XV i XVI ressaltant les figures d'Ausiàs March, Joanot Martorell, Joan Roís de Corella i Francesc de Borja.

La revista "Ullal", testimoni de les activitats esmenades anteriorment, es mantingué durant tota la dècada i fou una de les publicacions importants que intentà reconstruir la memòria històrica de Gandia i la Safor.

Altres iniciatives editorials atractives, però de curta durada, foren "Bagalina" i "El·lipsi".

Arreu de la Safor emergien iniciatives significatives com la revista "Tac Carbònica" dirigida per Vicent Franco i "La Xara Edicions" per Eladi Mainar. A més cal destacar l'aportació del poeta Joan V. Clar, de Tavernes de la Vallidigna i la consolidació de les trajectòries literàries dels autors saforencs i que obtenen premis com els de "Octubre", "Sant Jordi", "el Josep Pla"...

El 1986 es publicarà una "Antologia d'Escriptors de la Safor" des de l'edat mitjana fins al present a cura de Joan Enric Pellicer i Enric Ferrer Solivares.

Més tard, Enric Sòria també publicarà la memòria "30 anys de cultura literària a la Safor". I a Gandia es desenvoluparan els projectes de ciutat més ambiciosos (de 1990, l'Any del Tirant a 2010, l'Any Borja).

Amb el canvi de segle apareixen noves iniciatives literàries com la Poefesta d'Oliva, per l'escriptora Àngels Gregori; l'Homenatge a la Paraula, organitzat per CEIC d'Alfons el Vell i la Setmana Literària que organitza l'IMAB entre altres.

Josep Piera, "La creació d'un espai literari"; Gandia, capital literària. Isabel Canet, "La dona en la història de la literatura a la Safor-Valldigna", Gandia, Capital literària.

La literatura ha sigut i és molt important a la Safor, al segle XV es va produir una concentració de clàssics a Gandia i des de la Transició fins avui, es pot comprovar que els saforencs compten amb molt bons escriptors. Gràcies a l'AELC (Associació d'Escriptors en Llengua Catalana) que publica cada any les obres d'escriptors valencians, i al següent estudi realitzat per l'escriptor Lluís Miret a partir d'aquest, es pot confirmar:

Agafant com a referència sols els dos anys extrems (2008 i 2016) en total 253 obres. En una primera fase, Miret localitza els autors de la Safor i compara els resultats amb el total d'obres publicades pels autors valencians. Focalitzant l'anàlisi a la Safor, es pot veure que els autors han publicat un total de 38 llibres saforencs, en definitiva, un 15'01%. Miret apunta que la població saforenca en 2016 era de 172.821 habitants, per tant, un 3'5% de la població total valenciana (4.934.993).

$$I = \frac{\text{núm.llibres publicats per escriptors saforencs/núm.llibres publicats per escriptors valencians}}{\text{població de la Safor/poblacióValenciana}}$$

$$I = 4'288$$

El ràtio d'escriptors quadruplica el ràtio poblacional, per la qual cosa es pot afirmar que hi ha una forta concentració d'escriptors valencians a la Safor. Els 38 llibres publicats en aquests dos anys situen a la Safor com el segon territori amb major nombre de llibres. Però aquesta producció literària es concentra en quatre zones diferents:

-La Plana (nord i sud) amb un 10% dels llibres publicats

-L'àrea metropolitana de València(València, Horta Nord, Sud, Est i Oest) amb el 31% dels llibres.

-La Ribera (Alta i Baixa) amb un 12%

-Comarques Centrals Valencianes (la Safor, l'Alcoià, la Vall d'Albaida, la Costera, el Comtat i la Marina Alta) amb un 40% dels llibres. (Lluís Miret, Literatura i territori a la Safor. Gandia, Ciutat literària)

Comarques	Total autors	Població	% Autors	% Població	Índex concent.
Horta Nord	14	224.942	5'53%	4'56%	1'214
Horta Sud	13	174.480	5'14%	3'54%	1'453
Horta Oest	3	348.042	1'19%	7'05%	0'168
València	39	790.201	15'42%	16'01%	0'962
	69	1.537.665			0'875
Plana Alta	10	251.168	3'95%	5'09%	0'776
Plana Baixa	10	170.990	3'95%	3'46%	1'140
	20	422.158			0'924
Ribera Alta	16	220.676	6'32%	4'47%	1'414
Ribera Baixa	10	80.623	3'95%	1'63%	2'419
	26	301.299			1'683
El Comtat	5	28.223	1'98%	0'57%	3'455
L'Alcoià	22	109.106	8'70%	2'21%	3'933
La Vall d'Albaida	12	88.335	4'74%	1'79%	2'649
La Costera	4	71.718	1'58%	1'45%	1'087
Marina Alta	6	169.831	2'37%	3'44%	0'689
La Safor	38	172.821	15'02%	3'50%	4'288
	87	640.034			2'65

Taula 7: Concentració d'escriptors valencians a la Safor; Font: Literatura i territori a la Safor. Gandia, ciutat literària

6.2 Gandia, ciutat literària

Com hem esmenat en punts anteriors, Gandia és una de les ciutats amb una gran riquesa literària, de la qual formen part els Clàssics més reconeguts del Segle d'Or de la literatura Valenciana. Autors com Ausiàs March (amb els seus cants d'amor o el Cant espiritual), Joanot Martorell (amb el seu Tirant lo Blanc), i Joan Roís de Corella (amb les seves narracions mitològiques o la seva prosa religiosa). Els tres estan relacionats amb la cort del duc Alfons d'Aragó, anomenat el Vell, al Palau de Gandia.

Per aquest motiu l'Ajuntament de Gandia junt amb la Diputació de València vol recuperar aquests clàssics amb l'objectiu de formar un producte turístic anomenat 'Gandia, Ciutat Literària', aquest serà el motor per posar en valor la història de Gandia com a bressol del Segle d'Or de les lletres Valencianes.

L'alcaldeessa de Gandia, Diana Morant, destaca la importància dels escriptors Ausiàs March, Joanot Martorell i Joan Roís de Corella en aquest món. Afirma que "Gandia és

la ciutat del creador del Tirant Lo Blanc, és la ciutat que enorgulleix i prestigia als gandians. La Gandia culta, la Gandia de la cort d'il·lustrats i artistes del Ducat. La Gandia dels Premis Literaris Ausiàs March de Poesia i Joanot Martorell de Narrativa, guardons que rememoren cada any l'esplendor del Segle d'Or, i que s'inclouen en la seua Setmana Literària, amb la lectura del Tirant i l'Homenatge a la Paraula".

També recorda que el Tirant Lo Blanc és la primera obra mestra escrita en valencià i és una de les grans novel·les de cavalleries de la literatura medieval. Martorell la va començar el 1460 i va ser publicada a València el 1490. Miguel de Cervantes la va salvar de la crema, ja que la definí com el millor llibre del món pel seu estil.

A més, Gandia també fou l'epicentre de la renovació literària del segle XV, on vivien March, els Martorell i els Roís de Corella, molt a prop del Palau dels Borja, on els escriptors es van endinsar en les lletres i en les arts de la cavalleria. Però els Clàssics es vinculen tant al Palau, com indica Morant, com a la Col·legiata de Santa Maria o l'hospital de Sant Marc. A més, el tresor artístic del convent de Santa Clara recorda l'esplendor de l'antic ducat.

7. Disseny d'una ruta literària

Tant a l'àmbit cultural en general com al literari en concret, les dones han patit sempre una marginació secular. Des d'els segles medievals fins al segle XX les dones no rebien cap tipus de formació intel·lectual, considerades com a éssers secundaris i inferiors a l'home en tots els sentits, sobretot a les classes subalternes estaven destinades a efectuar una funció reproductora i d'organització del grup domèstic. Aquestes opinions misògines sumades a fortes restriccions en l'activitat pública les obliguen a adoptar la llar com a únic entorn.

Des d'aquest moment la incorporació de la dona saforenca al món de la cultura ha sigut lenta però constant. Aquestes han lluitat i ho segueixen fent per, no sols estar més visibilitzades, sinó per ser considerades iguals als autors homes. Per a contribuir amb aquesta causa, el disseny de la ruta es centra en punts de referència literària per autores actuals de la Safor i a la Safor.

7.1 Autores actuals de la Safor

Les autores saforenques que tenen obres publicades són les següents: ¹

-Àngels Moreno: (Gandia, 1939) és escriptora. Ha treballat en el camp de la publicitat i la comunicació. Col·labora en diverses revistes, durant vint anys ha sigut columnista en l'edició de la Safor del diari *Levante-EMV*. Algunes de les seues publicacions són: *Potser a setembre* i *Malson*, finalista i guanyadora del premi de Novel·la Ciutat d'Alzira respectivament, *Secrets inconfessables*, guanyadora del Premi Alfons el Magnànim. A més a més, és coautora del llibre *La Memòria Amagada, dones en la història de Gandia*. (Ajuntament de Gandia/Ceic Alfons el Vell, 2002)

Il·lustració 25: Àngels Moreno; Font: Escriptors.cat

¹ S'entén que algunes autores no tenen fotografia perquè no s'han pogut aconseguir.

Il·lustració 26: Vicenta Llorca; Font: Lletra impresa edicions

-Vicenta Llorca: (Oliva, 1950) és llicenciada en Filosofia i Lletres. Professora de Castellà, Llengua i Literatura a l'IES Gabriel Ciscar d'Oliva i a l'IES Tirant lo Blanc de Gandia, on va ser vicerectora, cap de departament i bibliotecària. Precisament, aquesta biblioteca du ara el seu nom. Pertany a Tirantianes AC, Saforissims SL, Dones de frontera AC, Associació d'Estudis Fallers, Consell d'Igualtat Ajuntament de Beniarjó i a l'executiva del Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell. Ha

participat en diverses publicacions col·lectives com *Silenciades. XX Homenatge a la Paraula* (CEIC, 2016) entre altres, i és autora del llibre *La Delicada de Gandia* (Lletra Impresa Edicions, 2017). També ha estat guardonada amb el Premi Iaraní 1997 i amb el Premi Poesia Joan Climent.

Teresa Pasqual: (Grau de Gandia, 1952) estudia Filosofia a la Universitat de València. Poeta i traductora. Alguns dels seus poemaris publicats són *Flexo*, premi Senyoriu d'Ausiàs March, *Les hores*, premi Vicent Andrés Estellés, *El temps en ordre*, premi Crítica Serra d'Or; *Rebel·lió de la sal*, premi de la Crítica Catalana i premi de la Crítica dels Escriptors Valencians i traduït a l'alemany.

Il·lustració 27: Teresa Pasqual; Font: Ricardgarcia.cat

Il·lustració 28: Mª Dolors Pellicer; Font: Llibesvalencians.com

Maria Dolors

Pellicer: (Oliva, 1956) Estudià Magisteri i Filologia Catalana. Ha treballat en la Formació del Professorat, impartint classes de valencià a ensenyants i de mestra a diverses poblacions del País Valencià i Catalunya. Ha format part del Col·lectiu de Mestres de la Safor i de l'Escola d'Estiu Marina-Safor, de la qual en va ser cofundadora. S'inicià amb la narrativa per a infants i ha publicat en editorials com la Federació d'Entitats Culturals del País Valencià, Bullent, Camacuc, Bromera, Tàndem etc. Alguns dels seus llibres de narrativa són *Fil que penja*, finalista del premi Enric Valor; *Rondalles de la Marjal*, *El pare també té por* i *Marina ja no té por* entre moltes altres. També escrigué poemaris com ara *Versos diversos*, *Rimes i rialles*, *Poemes amb llum de lluna* i *La selva en vers*, que va rebre el Premi de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

Maite Enrique: (Alqueria de la Comtessa, 1959) es dedica a fer classes de Comunicació en el Centre de Formació de Persones Adultes "Serafía de Centelles", a Oliva. Sota el pseudònim d'Andrea Robles (Gregori Royo i Maite Enrique), algunes de les seues publicacions són: la novel·la *La vista del vent* (Riublanc, 2009) i l'article Ferran Torrent, *un viatge a l'heterodòxia*, a *Ítaca*. Revista de Filologia (Universitat d'Alacant). Per al llibre

col·lectiu Silenciades. XX Homenatge a la Paraula, va aportar el relat *Cor i lletra* (Edicions CEIC Alfons el Vell/Ajuntament de Gandia, 2016)

Conxa Llorca: (Oliva, 1959) va viure part de la seua vida a França on començà una carrera d'enginyeria. Quan va tornar a València es llicencià en Filologia Catalana a la Universitat de València. Actualment és professora de valencià a l'IES Vall de la Safor de Villalonga, del qual ha sigut directora cinc anys. Ha publicat un estudi sobre la presència de la Bíblia al Tirant lo Blanch. També ha fet traduccions d'obres literàries del francès a l'italià, algunes publicades com *Vida de Sócrates*, *d'Achille Campanille*; publicada a la revista *L'Aiguadolç*.

Il·lustració 29: Encarna Sant-Celoni; Font: Promoart.cat

Encarna Sant-Celoni: (Tavernes de la Valligna, 1959), escriptora, traductora i llicenciada en Prehistòria i Arqueologia, ha publicat poemes, novel·les, reculls de relats i una antologia de poesia. Becada dues vegades per la Diputació de València ha rebut diversos premis com el Vila d'Alaquàs, el Ciutat de Cullera, el Joanot Martorell de Gandia, el Ciutat de Novelda i el premi Vila de Puçol. Així mateix, és coautora de dos manuals de llengua i ha col·laborat en

moltes revistes i publicacions col·lectives. Alguns dels seus poemaris publicats són *Sènia de petits vicis*; *Arran de pantomima*; *Dèria i fal·lera*; i *Sediments d'albaïna i maregassa*, novel·les com *Al cor*, *la quimereta* i *Milonga de tardor*, entre altres.

-Maria Rosa Sabater: (Beniopa, 1961) és mestra i llicenciada en Filologia. Fou inclosa en Antologia d'Escriptors de la Safor II. Va obtenir un accèssit en el premi de poesia Martí i Dot de Sant Feliu de Llobregat amb part del poemari *Terres d'altri*. Pel que fa a la narrativa, alguns dels contes que ha publicat són *Moguda al Museu de Joguet* (Ajuntament de Dènia) i *Coet Titània*. També ha col·laborat en alguns mitjans de comunicacions.

Il·lustració 31: Rosa Sabater; Font: Edición 96

Il·lustració 30: Joaquina Barba; Font: algareditorial.com

-Joaquina Barba: (Oliva, 1966) actualment directora de l'escola de La Font d'en Carròs, on també treballa com a especialista d'audició i llenguatge. Escriu narrativa infantil i alguns dels seus llibres són *Clariana Parc*, *Misteriosa desaparició a la Marjal*, la col·lecció "Llegim amb Quina", *SOS! Bullying* i *La dolçaina màgica*.

Gemma Pasqual: (Almoines, 1967) és escriptora, assessora del segell editorial Jollibre, vicepresidenta de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana del País Valencià, vocal del consell Assessor de la Institució de les Lletres Catalanes, membre del PEN Català, patrona de la fundació Sambori i de la Fundació FULL, membre del consell editorial del diari Jornada i ha estat vicepresidenta d'Acció Cultural del País Valencià. Ha estat guardonada amb diversos premis com el Premi Samaruc de Literatura Juvenil per *Et recorde, Amanda*; el Premi Jaume I de Crevillent, per la seua tasca cap al desenvolupament de la literatura juvenil al nostre país; Premi de les Lletres 6ª edició, Premi Benvingut Oliver de Literatura Juvenil per *La Mosca*, assetjament a les aules i el Premi Barcanova de Literatura Juvenil per *La Relativitat d'anomenar-se Albert*, entre altres premis.

Il·lustració 32: Gemma Pasqual;
Font: escriptors.cat

-Lourdes Boïgues: (Simat de la Valldigna, 1968) és tècnica de l'Administració de la Generalitat Valenciana i escriptora infantil i juvenil, iniciant-se amb la literatura per a adults, ha publicat obres com *Estel estel·lar*; *Fills de la fam*; *la taberna del bandoler*, Premi Carmesina; *El secret de Caterina Cremec*, Premi Enric Valor; *La mascota que no existia*, Premi Vicent Silvestre; entre moltes altres.

Il·lustració 33: Lourdes Boïgues;
Font: bullent

Il·lustració 34: Mª Josep Escrivà;
Font: Porcar.net

-Maria Josep Escrivà: (Grau de Gandia, 1968) és poeta, narradora, editora i dinamitzadora cultural. Llicenciada en Filologia Hispànica i doctora en Literatura Catalana especialitzada en l'obra de Josep Piera amb la tesi doctoral *Una poètica dels sentits*. També dirigeix la col·lecció de plaquettes de poesia "Razef" d'Edicions 96, editorial on treballa. És autora tant de llibres de poesia, com *Remor alè*, amb el Premi Senyoriu d'Ausiàs March de Beniarjó; *Flors a casa*, amb el premi Jocs Florals de Barcelona, entre altres, com de narrativa, amb obres com *Àngels de nata* i *L'Home del Capell de Palla*. Gestiona el blog "Passa la vida". També ha estat responsable durant

anys del Centre d'Estudis Alfons el Vell de Gandia.

-Isabel Canet: (Simat de la Valldigna, 1970) és llicenciada en Geografia i Història, per la Universitat de València. És membre del Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell i de l'Associació Saforíssims SL. Forma part del consell de redacció de la Revista la Safor i de la revista *Caràcters*. Va publicar *Or i Vellut*, llibre de biografies editat

Il·lustració 35: Isabel Canet;
Font: arcdemigpunt.wordpress.com

per l'Ajuntament de Gandia; *Retrats de dones de Gandia*, que recollia les experiències vitals de nou dones destacades de la ciutat. Va quedar finalista del Premi Enric Valor de Narrativa Juvenil amb la novel·la *La copa del orígens*. Ha col·laborat en la campanya "Llegir en Valencià" amb la rondalla *El tresor del Castell de Marinyén*, i els contes *La boda del Girau* i *Una ombra estranya*. També ha participat en llibres col·lectius amb narracions breus i contes com *La corona de Valdigna*, *Les mans de l'àvia*, *DONART* i *La improbable vida de Joan Fuster*, entre altres.

Il·lustració 36: Christelle Enguix;
Font: godal·ledicions.cat

Christelle Enguix: (París, 1971) viu part de la infantesa i tota la joventut a la Safor, actualment a Arenys de Mar. Ha publicat poemaris com *Tot el blat*, *El cor de minotaure*, XXVIII Senyoriu d'Ausiàs March i *L'arbre roig*, Premi Ciutat de Benicarló. També és autora de la plaquette *Arribada*, entre altres. Alguns dels seus poemes estan traduïts al romanès, al portuguès i al castellà. És una de les fundadores del grup d'escriptors Saforíssims.

Irene Verdú: (Oliva, 1973) llicenciada en Filosofia i diplomada en Magisteri a la Universitat de València. Actualment treballa al Servei de Biblioteques de l'Ajuntament d'Oliva. Les seues obres publicades són de literatura infantil, alguns exemples són *Poemes al jardí*, *Les deu granotes*, *El ratolí* i *Les disfresses* entre altres. Va guanyar el Premi de poesia per a xiquets El Príncep Preguntón, convocat per la Diputació de Granada.

Lucrècia de Borja i Bairén: (Gandia, 1980) començà a escriure en la revista satírica *La Cabota*. També ha col·laborat en revistes, portals i diaris digitals com *Lletraferit*, *Racó Català* o *Valencia Plaza*, entre altres. Va guanyar el premi El Penjoll al millor blog d'humor de les comarques centrals valencianes amb el blog "Les dones no som (tan) complicades", més tard publicaria el llibre amb un recull de 69 articles del blog.

Ana Isabel Llopis: (Gandia, 1980) és llicenciada en Ciències de la Informació-Periodisme, Màster en Reportisme i Investigació d'El Mundo TV i Màster en Social Media CALSI de la UPV. Ha treballa en diferents mitjans de comunicació d'àmbit local, autonòmic i nacional, com ara Safor Guia, Europa Press, Las Provincias, Ràdio Gandia Ser, entre altres. Realitza també tasques de comunicació corporativa i community manager per a diferents empreses. Com a poeta, escriu des de la seua infància, poemes com *Donart Roba vella*, *roba bella* i *Perda, paper, tisores*, realitzades a Gandia, han participat en diferents projectes artístics i literaris. Altres poemes són publicats també en llibrets editats per diferents associacions culturals falleres de la localitat de Gandia, com és el cas de les falles Plaça El·líptica, Beniopa i Plaça del Prado.

Il·lustració 37: Ana Isabel Llopis; Font: Twitter

Il·lustració 38: Àngels Gregori;
Font: fragmentsdevida.wordpress

-Àngels Gregori: (Oliva, 1985) és llicenciada en Teoria de la Literatura i Literatura Comparada per la Universitat de Barcelona i doctora en Literatura per la Universitat de València. Va cursar el Màster de Gestió Cultural per la UOC, on actualment col·labora i fa classes a la Universitat de València. L'any 2005 va crear la poefesta, un festival de poesia de caràcter internacional que es celebra a Oliva cada any. Ha estat guardonada amb el Premi Vicent Andrés Estellés de Poesia de Burjassot per l'obra *Quan els grans arbres cauen*. Algunes de les seues altres obres són *Bambolines*, Premi Amadeu Oller i *Llibre de les brandàlies*; Premi de Poesia Ausiàs March de Gandia.

Elia S. Temporal (Simat de la Vallidigna, 1982) Autora de diversos llibres de poesia com *Poetes d'exili*, *Al nord amb els teus ulls* o *Encara sospire nit*, entre altres. Forma part de la junta directiva d'associacions com CLAVE o Plataforma d'Escriptors de l'Arc Mediterrani. També ha guanyat premis com el XX Premi Internacional de Poesia Antonio Oliver Belmás de Cartagena, XIV Premi de Literatura Breu Vila de Moslata i el Premi de la Crítica Literària Valenciana en 2007. És doctora en literatura espanyola contemporània i professora en el Departament de Didàctica de la Llengua i Literatura de la Universitat de València. A més, ha publicat nombrosos estudis i monografies en revistes acadèmiques o editorials com *Anthropos*.

Altres escriptores saforenques que no han publicat obres però sí tenen col·laboracions literàries i/o són membres de col·lectius, societats literàries, organismes etc. De la Safor són:

Maite Fernández: (Gandia, 1981) Diplomada en Biblioteconomia i Documentació per la Universitat de València, és llibretera i propietària de Gavina Llibres. Escriu microrelats i monòlegs d'humor. Ha col·laborat en diferents publicacions, com ara *Glup*, *Ling Magazine* i *AU Agenda*, amb articles i ressenyes literàries. Va guanyar el premi *Bombay Sapphire Imagination Series* amb el seu guió del curtmetratge *Graffiti Area*; es va rodar a Los Àngeles i es va presentar a *TRIBECCA Film Festival* de Nova York.

Anna Igualde (Gandia, 1981) Estudià Filologia Catalana a la Universitat de València i exercí la seua professió a la Conselleria d'interior del Govern de les Illes Balears mentre també realitzava el curs d'Aptitud Pedagògica. També treballa a la Conselleria d'Educació balear impartint classes de secundària i aplegà a formar part de la Universitat de les Illes Balears mitjançant el Màster de Llengua i Literatura catalana i especialitzant-se en l'oralitat i l'escriptura. Estudia de la mà de Mercè Picornell el fenomen de la Nova Cançó (la *performance* poètica d'Ovidi Montllor). Participa en articles a revistes culturals, poemes o contes, ressenyes literàries etc. Un dels seus projectes ha sigut la reedició del llibre *Josep Camarena i l'ocàs del món. Viatge a la Safor*, D'Ignasi Mora.

Alexandra Pérez: (Oliva, 1964) Sempre ha estat en el món de la comunicació. Va començar en Ràdio Oliva pels anys 80, després a Ràdio Safor, ràdio íntegrament en valencià i de les primeres al País Valencià. Tot seguit va continuar amb televisió, premsa escrita, publicitat i col·laboracions literàries.

Esther Climent: (Oliva, 1995): Estudia Odontologia a la Universitat de València i forma part del consell editorial de *Gargots*, La revista literària dels joves escriptors del País Valencià, en la que participa com a col·laboradora habitual. Alguns dels seus relats han

estat publicats a Núvol, el digital de cultura. El relat curt, *l'haiku i la tanka* són les formes principals de les seues creacions. (Antologia de textos actuals de la Safor-Valldigna. Gandia, capital literària Volum II)

7.2 Ruta Literària d'Escriutores a la Safor

Com s'esmena als resultats de l'enquesta, la gran majoria de les escriptores enquestades creuen que sí és important treballar la visibilització de les dones a l'àmbit literari. Totes elles també afirmen que han escrit textos o obres ambientades en la Safor i que les vinculen a aquesta, per tant, les seues obres seran els eixos que ens van a indicar les ubicacions i recursos que senyalitzaran la ruta.

Feminisme, història, cultura, naturalesa i gastronomia són els components principals d'aquesta ruta. Ens endinsem en els carrers, monuments i paisatges de diferents localitats de la Safor, per viure cada paraula i sentiment compartit per les actuals escriptores saforenques a les seues obres. A més, coneixerem les terres d'on provenen, els costums i les tradicions que fan especial cada localitat del recorregut.

Gandia:

Aquesta serà la ciutat on comence la ruta, la més impregnada tant per activitats quotidianes de les autores com per referències textuais i personatges de les seues obres. Al barri del Raval podem contemplar la seua plaça, la qual nomena **Àngels Moreno** a la seua obra *Secrets inconfessables* i on està situada la Parròquia de Sant Josep. Importants edificis com la Biblioteca central, situada a la Plaça del Rei en Jaume I, que compta amb el Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell, organisme del que formen part

Il·lustració 40: Plaça del Raval; Font: erasmusu.com

escriptores com **Isabel Canet**, **Maria Josep Escrivà** i **Vicenta Llorca**, amb els objectius de promocionar la investigació, la divulgació d'estudis científics i la realització d'activitats culturals per a la ciutat i la comarca i el Col·legi Públic Sant Francesc de Borja, en el qual imparteix docència **Marifé Arroyo**, la qual tingué un paper molt important en la

implantació del valencià a l'escola, no poden passar desapercebuts. Al Palau Ducal i la Col·legiata de Gandia podrem endinsar-nos en l'obra *La Delicada de Gandia* de **Vicenta Llorca**, on tenen lloc les divertides aventures dels seus personatges, a més de poder presenciar l'estàtua de Maria Enríquez a la plaça de les Escoles Pies, referent històric a la ciutat de Gandia que també apareix a l'obra. Al municipi també podem gaudir de la seua riquesa gastronòmica: plats típics de Gandia com la *fideuà* per excel·lència, originària de la localitat, entre altres arrossos com la paella i l'arròs al forn, a més dels peixos i mariscos típics de la costa. (Ajuntament de Gandia)

Il·lustració 39: Estàtua Maria Enríquez; Font: turisteandoporgandia.wordpress.com

Un dels tresors de Gandia són les seues platges, com ara la platja de l'Ahuir, paisatge que reflexa **Christelle Enguix** a alguns dels seus poemes i al qual ella assegura que en forma part. Una platja apartada i tranquil·la, sense urbanització i amb sectors dunars en procés de regeneració, des de la qual es pot contemplar la Serra i el Mondúver. Amb els edificis lluny, naturalesa és tot el que l'envolta. A més també es pot visitar el Grau, barri marítim de la ciutat on es troba el port pesquer i d'on procedeixen **Teresa Pasqual** i **Maria Josep Escrivà**, la qual també parla del barri, la mar i el port als seus poemes com, com per exemple:

De mar compartida

“L'aire tremola amb cada vol d'ocell. Cau la tarda i una dona camina per platges desmaiades: passos salats, pell clara. Amb algun convenciment camina fins al límit abrupte de les roques. Vacil·la un instant, escull la fita exacta i llança al mar engrunes de pa que trau d'alguna butxaca. La dona riu, enfrontada a les ones, quan els peixos s'acostena menjar-se-li el riure, fins que s'apaga el desvari d'escatesi contempla en silenci com retorna la calma. Així, cada vesprada existirà un camí cara a cara amb l'últim sol. Mentre la dona —pell salada, passos clars— crega que el gran motiu per caminar se'l trau d'una butxaca. I que no tornarien a nadar, els peixos, si no fos per l'esperança de buscar-li les mans, felices i amples com dues magnòlies.”

Il·lustració 41: Platja de l'Ahuir; Font: guiadelocio.com

Beniopa:

Aquest xicotet barri de Gandia compta amb un acollidor casc antic configurat al voltant de la plaça Major, la plaça de la Presó i la del Campanar, definint una línia paral·lela al barranc i el carrer del Mig. Carrer on podem contemplar la casa de **Rosa Sabater**, on

Il·lustració 42: Beniopa; Font: saforguia.com

va nàixer, i el forn de Botija, antiga propietat dels seus pares i indret que tant estima. Aquestos formen part d'alguns dels seus poemaris com *Hivern Tancat* i *A ritme de tango*:

“T’esperava al carrer Del Mig, la falda al vent. Simulava amb aquell còmic. La lluna il·luminava la part de la vorera on jo hi edificava la teua arribada desbordada de sentiments, com aquell corrent d’aigua que brolla amb força i en abundancia.”

La Marjal de Gandia:

En aquest encantador paratge natural, nomenat a *Misteriosa desaparició a la Marjal* per **Joaquina Barba**, qualsevol es pot relaxar i gaudir del contacte amb la naturalesa. La seua notòria flora i fauna i els seus ullals asseguren que tranquil·litat siga el que es respire. El lloc perfecte per fer un descans durant la ruta i recordar poemes com *Un amor a frec de terra* de **Maria Josep Escrivà**, que amés dedica als seus pares:

Il·lustració 43: La Marjal de Gandia; Font: puedoviajar.es

“Quin secret primitiu guarda l'arena? Per un instant les herbes són daurades. Un instant que perdura com l'anhel d'un caprici. Després trau el senill ombres llargues damunt de les marjals i la llum torna a ser justa amb les coses. Des de les motes al mar, un capvespre de tardor és un miratge, preàmbul d'aquest lloc buit de vosaltres, quan no hi haja sol possible i tot, les motes i la mar i les ombres del senill s'entelen d'un lentíssim somni blanc. Quin enyor guardarà llavors l'arena, si vosaltres, com l'herba, també sou la breu promesa que esbossen els astres?” (Biblioteca virtual, Miguel de Cervantes)

Almoines:

Lloc de procedència de l'autora **Gemma Pasqual** i una possible parada a la nostra ruta. Bordejat pel riu Serpis, aquest municipi compta amb una Església parroquial, una antiga Alqueria de Trinquet, l'antiga fàbrica de seda Llombard i la via verda del Serpis, on es situava l'antic traçat del ferrocarril Alcoi-Gandia.

Oliva:

Al municipi que limita la comarca, es pot visitar el centre històric amb museus i restaurants per degustar la variada i tradicional cuina mediterrània: arròs negre, arròs caldós, arròs a banda etc. A més dels plats autòctons com les Coques de Calfó i els Figatells. Al cor de la ciutat trobem la plaça de l'Ajuntament, on **Àngels Gregori**, com a olivera fa referència en algunes de les seues obres. Proper a l'Ajuntament es troba el Teatre

Il·lustració 44: Plaça de l'Ajuntament d'Oliva; Font: diarilaveu.com

Olímpia, on es pot gaudir tant de presentacions de llibres, com d'obres teatrals "amateur", actuacions infantils i cineclub. Aquesta ciutat també compta amb instituts com ara l'IES Gabriel Císcar, on **Vicenta Llorca** va impartir docència i amb el Centre de Formació de Persones Adultes "Serafía de Centelles", on **Maite Enrique** dona classes de Comunicació. En quant a paratge natural es pot visitar la Font Salada, lloc per banyar-se del qual es pot gaudir tant en estiu com en hivern, ja que, en aquest lloc l'aigua sempre es manté càlida. A més, si tenim la sort de coincidir, cada any al mes d'abril es celebra la Poefesta, per iniciativa de la poetessa Àngels Gregori. Aquesta festa de poesia internacional pot esdevenir una gran experiència.

La Font d'En Carròs:

Aquesta localitat està situada al sector sud de l'Horta de Gandia, a la plaça principal es troba la font que li donà nom. Alguns dels seus bens d'interès cultural són El Castell del Rebollet i El Rafalí, recinte emmurallat. A més també compta amb una Església parroquial i el col·legi públic Francesc Carròs, on imparteix docència l'autora **Joaquina Barba**.

Sant Jeroni de Cotalba:

Un altre paratge que es manifesta als poemes de **Christelle Enguix** és el Reial Monestir de Sant Jeroni de Cotalba, situat al municipi d'Alfauir. Aquest, que s'aixeca en un entorn natural i excepcional, és una de les construccions monàstiques millor conservades de la Comunitat Valenciana, on van ser enterrats Ausiàs March i les seues dues dones. A més també destaca per la seua diversitat estilística, declarat Bé d'Interès Cultural des de 1994 conté importants elements gòtics, barrocs, mudèjars i neoclàssics. (Cotalba.es)

Il·lustració 45: Monestir de Sant Jeroni de Cotalba; Font: turisteandoporgandia.com

La Valldigna:

De les localitats que conformen aquesta vall, Simat n'és la capital tradicional de la comarca, on s'ambienta l'obra d'**Isabel Canet** *La Boda dels Guirau*, a més de ser el seu poble natalici. A aquest municipi no pot faltar la visita al Monestir de Santa Maria, el qual Isabel també utilitza com a entorn en l'obra *El Baró del Foc*. A la seua pedania, Pla de Corral, podem endinsar-nos en l'obra *Fills de la fam*, novel·la de **Lourdes Boïgues** i gaudir de la naturalesa amb les diferents rutes de senderisme existents. Una altra de les localitats és Tavernes, amb el major nucli urbà de totes aquestes i amb la que els nostres sentits poden experimentar una combinació de brises de mar i textos d'**Encarna Sant-Celoni**. Podem degustar a més dels típics arrossos i coques de la cuina valldignenca, sopes com ara la senzilla "sopa bova", plat principal de la funció assistencial del monestir. (www.simat.org)

Il·lustració 46: Convent de Santa Maria de la Valldigna; Font: turismesimat.com

A continuació es mostra el mapa de la ruta descrita anteriorment, amb totes les localitats relacionades per els seus recursos, es pot observar, que Pla de Corral és una para opcional, ja que, formaria part en el cas de que els turistes hi vulguen realitzar una ruta de senderisme.

Il·lustració 47: Ruta Literària d'Espectores a la Safor; Font: elaboració pròpia

8. Comercialització de la ruta

a) Model de producte

El producte turístic que s'ofereix és una ruta combinada amb elements com: el transport, guia turístic, entrades i restaurants, ja que, la durada de la ruta és d'un dia.

El públic al que va dirigida aquesta ruta és, principalment, públic literari i valencià. Turistes als quals els pot despertar el vertader interès de les aportacions literàries dels recursos, eix principal de la ruta.

Però els clients no tenen perquè ser sols particulars aficionats, també es compta amb grups de turistes objectius i generals com són els grups de jubilats, grups de centres escolars etc., els quals gaudeixen de descomptes per menors o tercera edat, a més del descompte per discapacitat. Per tant, deurem tindre en compte com satisfer les necessitats de cadascun dels segments de la forma més eficient.

Els elements de la ruta de forma detallada són els següents:

- **Transport:**

Els turistes podran comptar amb un bus de 55 places 300€+IVA(10%) i un minibus de 22 places 240€+IVA(10%) de l'empresa Ferragud S.L.

- **Guia turístic i acompanyant:**

El qual cobrarà per hores, en aquest cas 12€/hora

- **Horari:**

La ruta començarà a les 10:00h des de la plaça del Raval de Gandia, amb una durada de 6 hores aproximadament, més el temps de dinar i de recorregut.

- **Règim alimentari:**

S'oferiran diferents menús amb un valor de 10€/persona com, per exemple:

Casa Andrea 10€/persona

El Pelut 10€/persona

Tasca Olivense 10€/persona

Tots aquests amb menús de típica cuina mediterrània.

- **Entrades:** Com que la nostra ruta es du a cap a partir de 15 persones, totes les entrades contenen amb preu inicial de grup rebaixat.

1) Palau Ducal:

Visites guiades: Grups (a partir de 10 persones) 6€, Menors (de 7 a 17 anys) i minusvàlids 4€.

Visites amb audioguía: Grups (a partir de 10 persones) 5€, Menors (de 7 a 17 anys) i minusvàlids 4€.

*20% de descompte amb tarifa RENFE (per especificar en recepció segons la tarifa).

2) Monestir Sant Jeroni de Cotalba: grups (a partir de 15 persones), Carnet Jove i Jubilats 3'50€

3) Monestir de Santa María de la Valldigna: entrada gratuïta.

b) Proposta econòmica

La proposta es basarà en el nombre de persones equivalent a les places dels busos, seguint variable el preu dependent de grups, i, per tant, el pressupost. Aquest s'haurà de realitzar si el nombre de turistes no és l'equivalent a les places. En quant al tipus de grup, el grup A serà la denominació del Grup d'adults i el grup B es referirà al Grup amb descompte per menors, minusvàlids o jubilats.

COSTOS NETS				
Servei/producte	Especificació	Proveïdors	Preu	Preu pax
Transport	Bus 55 places	Ferragud SL	300+(300*0'1)= 330€	6€ (places completes)
	Minibus 22 places		240+(240*0'1)= 264€	12€ (places completes)
Règim alimentici	Menú restaurant	Casa Andrea	55 pax= 550€	10€
		El Pelut Tasca Olivense	22 pax= 220€	
Guia	Guia acompanyant	Guia	12€/hora 8hores 96€	55 pax= 1'70
			22 pax= 4'40	
Entrades	Visita Palau Ducal Guia	Palau Ducal	Grup A 55 pax= 330€	6€
			Grup A 22 pax= 132€	
			Grup B 55pax= 220€	4€
			Grup B 22pax= 88€	
	Visita Monestir de Sant Jeroni	Monestir de Sant Jeroni	Grup A i B 55pax= 192'50€	3'50€
			Grup A i B 22pax= 77€	

Taula 8: Costos Nets; Font: elaboració pròpia

Aquests són els costos nets per cadascun dels servicis i els seus proveïdors. A continuació es calcula el preu de venda al públic (PVP) per a cada tipus de grup (Grup A 55, Grup A 22, Grup B 55 i Grup B 22) tenint en compte els costos nets del producte per a l'organitzador (Cn), el marge brut sobre els costos nets (%mb s/Cn) i l'IVA sobre el marge brut (IVA/mb).

$$PVP = \Sigma Cn + mb/Cn + IVA/mb$$

Característiques	Preu Grup A 55	Preu Grup A 22	Preu Grup B 55	Preu Grup B 22
Total Costos nets	1.498'5€	789€	1.388'5€	745€
Marge brut 10%	149'8€	78'9€	138'8€	74'5€
IVA (21%)/MB	31'5€	16'6€	29'1€	15'6€
PVP	1679'8€	884'5€	1556'4€	835'1€
PVP/pax	30'5€	40'2€	28'3€	38€

Taula 9: PVP i PVP/pax; Font: elaboració pròpia

Aquesta taula mostra el preu de venda del paquet turístic pertanyent a cada grup amb tot inclòs, i el preu que ha de pagar cada turista de cada grup. Per tant, al grup d'adults de 55 persones el preu serà de 30'5€ per persona i al grup d'adults de 22 persones serà de 40'2€ per persona. Pel que fa al grup de descompte per menors, discapacitats o jubilats, el de 55 persones tindrà un preu de 28'3€ per persona i el de 22 persones serà de 38€ per persona.

9. Conclusions

Amb aquest projecte es vol reflectir d'una manera descriptiva com Gandia, ja un destí reconegut a nivell nacional, és també la capital literària valenciana. El seu patrimoni cultural intangible es manté viu i es segueix generant amb èxit amb la creació constant de nous continguts innovadors. Aquesta ciutat està construïda pels clàssics, pels Borja, per les mestres, escriptores i artistes, per les Falles i la *fideuà*. És per aquesta raó que va ser anomenada la primera Capital Cultural Valenciana de la història.

Ciutat amb gran riquesa literària, de la qual formen part els Clàssics més reconeguts del Segle d'Or: Ausiàs March, Joanot Martorell i Joan Roís de Corella. Aquesta ruta pot ser el motor per posar en valor la història de Gandia com a bressol de les lletres valencianes i, a més, donar a conèixer les obres de les escriptores saforenques, totes ells d'una gran qualitat i guardonades moltes amb els premis literaris més reconeguts de la literatura valenciana.

Per aquesta raó, és important promocionar una Gandia culta, universitària, teatral, epicentre tant de la renovació literària del segle XV com de la recuperació de la literatura valenciana al segle XX, i que guardona amb alguns dels més prestigiosos premis literaris de poesia i narrativa per a recordar-ho. Una Gandia que enorgulleix i prestigia als seus ciutadans mitjançant un turisme literari i cultural en general, allunyada del consolidat turisme de sol, platja i discoteques.

La ciutat posseeix tots els recursos, l'oferta i els atractius necessaris per a cobrir les necessitats turístiques dels visitants, així que cal aprofitar-les tot l'any, captant més turistes mitjançant una ampliació de l'oferta a altres segments, com és el turista literari, en aquest cas valencià, i així trencar amb l'estacionalitat, mantenint una demanda equilibrada.

A més, la ruta dissenyada ens permet mesclar diferents segments turístics, a més de viatjar a les seues obres preferides, els visitants poden conèixer els diversos atractius que ofereix la Safor en general, dinamitzant l'arribada d'aquests, ja que, a part de

l'atractiu turístic relacionat amb la platja, s'afegeix l'atractiu històric, natural i cultural. També ens facilita el fet de que la base territorial esta preparada i que la majoria dels recursos implicats a la ruta estan posats en valor.

La ruta es tracta d'una "roda", on es visiten localitats concorregudes i no tan concorregudes pels turistes, la qual cosa els ajudarà a descobrir molt més sobre la comarca i a la volta esdevindrà un mètode amb el que es pot combatre la massificació, posicionant-se en el mercat com a un dels referents turístics amb serveis de qualitat.

Una característica important d'aquesta ruta literària també és la seua part reivindicativa, com és el feminisme. Participa amb una bona causa: la igualtat de gènere i la visibilització de les dones a la literatura, en aquest cas, les autores saforenques actuals.

10. Bibliografia

- Gandia Vívela.(2018) www.turismodegandia.com
<http://turismodegandia.com/historia-de-gandia/>
- Gandia Turística.(2018)(www.gandiaturisticacom.com
<http://www.gandiaturisticacom.com/certificados.htm>
- València Turisme.(2018) www.valenciaturisme.org
<https://www.valenciaturisme.org/blog/la-ruta-dels-classics/>
- Gandia, Esplendor Mediterráneo.(2018) www.visitgandia.com
http://www.visitgandia.com/turgan/web_php/index.php?contenido=descripcion&d_boto=2838
- València Turisme.(2018) www.valenciaturisme.org
<https://www.valenciaturisme.org/municipio/gandia/>
<https://www.valenciaturisme.org/que-hacer/ruta-de-los-monasterios/>
- Agencia Valenciana de Turisme- Conselleria de Turisme (2012). Estudio de la oferta turística municipal de la Comunitat Valenciana 2012.
- Guia del Ocio.(2018). Playa del ahuir.
<https://www.guiadelocio.com/a-fondo/espana-en-15-playas-nudistas/playa-l-ahuir-gandia-valencia>
- Diputació de València.(2018) www.dival.es
<http://www.dival.es/es/sala-prensa/content/el-banderin-de-la-diputacion-contra-la-violencia-de-genero-protagoniza-las-fallas-2016>
- Ajuntament de Gandia (2013). L'Observatori Socioeconòmic de Gandia. Anàlisi de la demanda turística de Gandia.
- Ajuntament de Gandia (2008). - L'Observatori Socioeconòmic de Gandia. Sondeig sobre la satisfacció del turista.. www.observatorigandia.org
- Ipyme (2018). Anàlisi DAFO <https://dafo.ipyme.org/>
- Ajuntament de Gandia.(2018) www.gandia.org
- España es cultura.(2018). Rutas. www.españaecultura.es
www.españaecultura.es/es/temas/rutas/
- La Parra, Santiago (1997). "La ruta valenciana de los Borja".Escapada-Punto Cero
- Ajuntament de Gandia/Ceic Alfons el Vell.(2018) www.alfonselvell.com
- Biblioteca virtual, Miguel de Cervantes.(2018) www.cervantesvirtual.com
- Monasteri de Sant Jeroni de Cotalba.(2018) Cotalba.es

- Ajuntament de Simat.(2018) www.simat.org
- Juli Capilla i Mercè Climent.ed. (2018) “Antologia de textos actuals de la Safor-Vallidigna”. Gandia, capital literària Volum II
- Associació d’Escriptors en Llengua Catalana. www.escriptors.cat
- Josep Piera i Juli Capilla ed. (25 d’Abril de 2018)“Des de l’edat mitjana fins al present”. Gandia, Capital Literària. Volum I. Miret (2018). “Literatura i territori” en Gandia, Capital Literària. Volum I. Coordinat per J. Piera i Juli Capilla. Ed. Lletra Impresa. Gandia
- Josep Piera i Juli Capilla ed. (2018)“Des de l’edat mitjana fins al present”. Gandia, Capital Literària. Volum I. Piera (2018). “La creació d’un espai literari” Gandia, Capital Literària. Volum I. Coordinat per J. Piera i Juli Capilla. Ed. Lletra Impresa. Gandia
- Josep Piera i Juli Capilla ed. (2018). “La dona en la història de la literatura a la Safor-Vallidigna” Canet(2018) Gandia, Capital Literària. Volum I. Piera (2018). “La creació d’un espai literari” Gandia, Capital Literària. Volum I. Coordinat per J. Piera i Juli Capilla. Ed. Lletra Impresa. Gandia
- Madagán Díaz, Marta i Rivas García, Jesús I. (2011) “Turismo Literario”
- . Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico (2018) Revista PH www.iaph.es/revistaph/index.php/revistaph/article/download/2259/22
- Llorca Climent, Vicenta. (Octube de 2017) “La Delicada de Gandia” Ed. Lletra Impresa. Gandia
- Moreno Vercher, Àngels (2003) “Secrets Inconfessables” Ed. Bromera. València.
- Canet, Isabel (2007) “Retrats de dones de Gandia. Or i Vellut” Ed. Ajuntament de Gandia.
- Canet, Isabel; Capilla, Juli; Delgado, Rafael; Escrivà, M.Josep; Fernández, Maite; Igualde, Anna; Llorca, Vicenta; Marí, Joan; Morell, Mercé; Miret, Lluís; Pérez, Agustina; Romero, Lluís. (2016) “Silenciades. XX Homenatge a la Paraula. Ed. CEIC Alfons El Vell. Gandia